

FoU-serien 2023

Våra framtida stjärnor

**Om urval och antagning
till idrottsgymnasier**

PG Fahlström, Filip Andersson, Per Gerrevall,
Marie Hedberg och Susanne Linnér

Våra framtida stjärnor

Om urval och antagning till idrottsgymnasier

PG Fahlström, Filip Andersson, Per Gerrevall,
Marie Hedberg & Susanne Linnér

Riksidrottsförbundet

Riksidrottsförbundets FoU-serie

2023:1

Du finner FoU-rapporter på: www.rf.se/forskning

Författare: PG Fahlström, Filip Andersson, Per Gerrevall, Marie Hedberg
& Susanne Linnér

Formgivning: Catharina Grahn, ProduGrafia

Formgivning omslag: Jakob Ekman

ISBN: 978-91-87385-40-7

Innehåll

Förord	4
Författarnas tack	5
Sammanfattning	6
Abstract	7
1. Inledning	8
Projektets syfte och genomförande	9
Rapportens disposition	9
2. Bakgrund	11
De svenska idrottsgymnasierna	11
Idrottsgymnasierna – en del av den svenska modellen	12
Perspektiv på antagning till idrottsgymnasiet	13
Urval och antagning till RIG och NIU – förutsättningar och villkor	15
Antagningens kvalitetsgrunder och giltighet	18
3. Metod	22
Kartläggning och urval	22
Genomförande av intervjuer	22
Analys av data	24
Etiska överväganden	24
4. Urval och antagning till idrottsgymnasierna	26
De studerade specialidrottsförbunden – en inflygning	26
Urval och antagning – specialidrottsförbundens och specialidrottslärares perspektiv	27
5. Fördjupande utvecklingsstudier	37
Workshops med två idrottsgymnasier	37
Analys av antagningstester i längdåkning	40
Medverkan vid antagning till alpina skidgymnasier	43
6. Analys och förslag på utveckling av antagningsprocessen	45
Analys av urvalsprocessen utifrån olika validitetsaspekter	45
Våra utvecklingsförslag	51
7. Avslutande diskussion	55
Urvalets giltighet	56
Ett ”omöjligt” uppdrag?	56
Ett uppdrag som är svårt att utvärdera	57
Lärarkollektivet – en praxisgemenskap	58
Förslag till förändringar	59
Referenser	62
Bilagor	66

Förord

Målet för svensk elitidrott är att stärka svensk idrotts internationella konkurrenskraft. Landslagen ska bli starkare och Sverige ska erövra fler medaljer vid internationella mästerskap.

Att ungdomar har möjligheten att kombinera en elitidrottssatsning med gymnasiestudier är en central och strategiskt viktig del för att skapa framtida elitidrottare på högsta internationella nivå. Genom ämnet specialidrott ges eleverna vid riksidsrottsgymnasier (RIG) och nationellt godkända idrottsutbildningar (NIU) en unik möjlighet att utvecklas både idrottsligt och kunskapsmässigt.

Många ungdomar har som mål att komma in på ett RIG eller ett NIU. Men hur går urvalet av elever till? Vilka kriterier och urvalsprinciper ligger till grund för antagningen? Och vem bestämmer det slutgiltiga urvalet av elever till RIG och NIU?

Dagens antagnings- och urvalssystem bygger främst på de riktlinjer och urvalskriterier som Riksidrottsförbundet (RF) tillsammans med ett antal specialidrottsförbund (SF) tagit fram och på en tillhörande intervjumall. Tillsammans utgör de stöd under processen för att välja ut elever som ansökt till RIG eller NIU. Hur förbunden väljer att anpassa och tillämpa dessa verktyg, samt hur själva antagningsprocessen går till, varierar från idrott till idrott. Samtidigt har de mycket gemensamt – inte minst den stora utmaningen att bedöma vilka som är de allra bäst lämpade.

Vår förhoppning är att denna rapport från Linnéuniversitetet ger en fördjupad kunskap kring antagningsprocessen och urvalet till RIG och NIU. Vi ser också fram emot forskarnas analys av hur kvaliteten på dessa processer och bedömningsgrunder kan moderniseras och utvecklas för att urvalet av elever ska bli mer hållbart, likvärdigt och rättssäkert.

Rapporten visar att en utveckling av det befintliga idrottsgymnasiesystemet kan förbättra det stöd som krävs för framtida internationella framgångar. Ett varmt tack till forskarteamet – PG Fahlström, Filip Andersson, Per Gerrevall, Marie Hedberg, Susanne Linnér – för ert viktiga arbete!

I studien deltog företrädare för SF och specialidrottslärare från utvalda RIG. Till er vill vi säga ett stort tack för att ni tagit er tid och delat viktiga erfarenheter!

Andreas Linderyd
ansvarig forskning
& utveckling

Liselotte Ohlson
avdelningschef
Elitidrott

Maja Uebel
ansvarig riksidsrotts-
gymnasier (RIG) &
nationellt godkända
idrottsutbildningar (NIU)

Författarnas tack

Denna rapport behandlar urvals- och antagningsprocessen till landets idrottsgymnasier. Rapporten har möjliggjorts genom en välvillig medverkan av representanter för både idrottsgymnasieskolor och idrottens specialidrottsförbund.

Vi vill inledningsvis rikta vårt varma tack till alla lärare och förbundsrepresentanter som generöst delat med sig av sina erfarenheter. Vi har fått vara med om goda samtal och givits möjligheter att se hur antagningen kan gå till *in real life*. Vi vill särskilt tacka skolledare och personal vid Sanda Idrottscenter och Malmö Idrottsgymnasium samt företrädare för längdåkning och alpint för deras medverkan.

Vi vill också tacka Riksidrottsförbundet (RF) som givit oss möjligheter att arbeta med detta projekt och då i synnerhet RF:s representanter Maja Uebel, Kent Lindahl och Andreas Linderyd, som försett oss med värdefulla underlag och bidragit med konstruktiva kommentarer under projektets gång.

Växjö, juni 2023

PG Fahlström

Filip Andersson

Per Gerrevall

Marie Hedberg

Susanne Linnér

Sammanfattning

Syftet med detta projekt är att studera vilka områden inom urvals- och ansökningsprocessen till idrottsgymnasier som används som bedömningsgrund vid urvalet av elever, och hur urvalsprocesserna är utformade inom ett urval av idrotter. Syftet är också att föreslå förbättringar av dessa processer samt förorda vilka kriterier urvalet bör baseras på.

Rapporten bygger på intervjuer med företrädare från Riksidrottsförbundet, intervjuer med 14 företrädare från 7 specialidrottsförbund och intervjuer med 20 specialidrottslärare från 13 riksidrottsgymnasier (RIG). I underlaget ingår även workshops med två större idrottsgymnasier, en analys av fysiska testers prognostiska värde vid antagning till RIG i längdåkning samt vår medverkan vid antagning till alpina idrottsgymnasier.

Våra resultat visar att antagningsprocessen ofta startar året före den formella ansökningsperioden genom att specialidrottslärare besöker tävlingar och läger för att identifiera unga idrottare som kan bli aktuella för urval till RIG. När ansökningarna är inkomna inbjuds de sökande till antagningsdagar som innehåller tester, idrottsspecifika moment, intervjuer och sociala aktiviteter. Under dessa dagar utgår lärarna ifrån RF:s riktlinjedokument, vilket inkluderar fem bedömningsområden. Slutligen diskuterar lärarna sig fram till ett beslut om vilka som ska antas.

De förslag vi ger till förbättringsåtgärder i fråga om innehållsliga bedömningsgrunder är bland annat att området *Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter* bör delas in i tre olika fält – idrottslig bakgrund, idrottsspecifika färdigheter och fysiologiska förutsättningar. Vi föreslår även att områdena motivation och psykologiska förutsättningar respektive sociala och organisatoriska förutsättningar bör avse både idrott och studier.

I fråga om genomförande ser vi följande förbättringsåtgärder:

- Den fortsatta utvecklingen av urvalsformerna bör bygga vidare på det kvalificerade kollegiala samarbete vi har sett.
- Den förgranskning som innebär inhämtning av information om potentiella sökande bör formaliseras och systematiseras.
- Inom respektive bedömningsområde behöver kriterier utvecklas som tydliggör dels den kvalitativa variation mot vilken bedömningar görs, dels områdenas relativa vikt.
- Former för systematiska uppföljningar av elevernas utveckling, såväl under som efter utbildningen, behöver utvecklas.

Abstract

The aim of this project is to study which areas within the admission process to Swedish National Sports High Schools (SNSHS) are used as a basis for assessment in the selection of students, and how the processes are designed within a selection of sports. Additionally, this project seeks to recommend enhancements for these areas and procedures, while proposing the criteria upon which the selection process should be founded.

The report is based on interviews with representatives from Swedish Sports Confederation (SSC), 14 representatives from 7 Special Sports Federations (SSF), and interviews with 20 special sports teachers from 13 SNSHS. Additionally, the report incorporates workshops held at two prominent SNSHS, an examination of the predictive significance of physical fitness assessments within the context of admission to SNSHS for cross-country skiing, and observations of the admission process in alpine skiing.

The findings indicate that the commencement of the admission process often initiates a year prior to the official application phase, as special sports teachers attend youth competitions to identify potential candidates for selection to SNSHS. After the applications are received, applicants are invited to participate in try-outs including diverse tests, sport-specific training, interviews, and social activities. During these try-outs, the teachers apply RF's guideline document, which includes five assessment areas. Lastly, the teachers engage in discussions to reach a final decision regarding the candidates to admit.

The suggestions we make for improvement are, among other things, that the assessment area *Sports-specific knowledge and skills* should be divided into three different fields – sports background, sports-specific skills, and physiological prerequisites – and that the area motivation and psychological prerequisites and social and organizational prerequisites should refer to both sports and studies.

In terms of implementation, we propose the following enhancement:

- The advancement of the admission process should build on the established collaborative collegiality we have observed.
- The pre-screening, which involves gathering information about potential candidates, should be formalized and systematized.
- For each assessment area, it is essential to formulate criteria that clarify the qualitative distinctions used for evaluations and indicate the respective significance of these areas.
- It is necessary to create frameworks for systematic tracking of students' progress, encompassing periods both during and after their involvement in SNSHS.

1. Inledning

Sverige är en framträdande idrottsnation. Trots eller tack vare en begränsad befolkningensmängd utspridd över ett avlångt land med varierande klimat, skördas medaljer och återkommande framgångar – i både vinter- och sommaridrotter – i stora internationella tävlingar såsom Olympiska spel, Världsmästerskap och Europamästerskap. Ett exempel är 18 olympiska och 7 paralympiska medaljer i OS i Beijing 2022.

En anledning till de svenska framgångarna är att idrottsrörelsen och staten gemensamt tar ett socialt och ekonomiskt ansvar för de aktivas elitidrottssatsning. En del av detta gemensamma ansvar sker via idrottsgymnasier, vilka syftar till att underlätta kombinationen av elitidrott och utbildning. Ända sedan starten 1972 har denna kombination bidragit till idrottsliga framgångar, då många av våra främsta svenska elitidrottare som tävlat på högsta nationella och internationella nivå har en idrottsgymnasial bakgrund.¹ De svenska idrottsgymnasierna har närmast blivit en förutsättning för kommande elitframgångar.²

Det är genom ämnet specialidrott som elever får möjlighet att utvecklas i sin idrott inom idrottsgymnasiernas regi. När ämnet infördes gavs endast ett begränsat antal elever möjlighet att läsa ämnet specialidrott, men därefter har antalet gymnasieplatser gradvis ökat. Inför läsåret 2011/12 reformerades gymnasieskolan, och endast skolor som godkänts av Skolverket som Riksidrottsgymnasium (RIG) eller som en Nationellt godkänd idrottsutbildning (NIU) kunde erbjuda kurser i specialidrott.³

Föreliggande forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt) bygger på en utlysning från Riksidrottsförbundet (RF) som initierades till följd av Utbildningsdepartementets promemoria Idrottsutbildningar i gymnasie- och gymnasiesärskolan.⁴ I promemorian föreslås att nuvarande system för idrottsutbildningar på gymnasienivå – RIG och NIU – förändras med innebörden att det totala antalet platser reduceras märkbart. Vidare föreslås att RIG och NIU från och med hösten 2024 ska utgöra ett nytt riksrekryterande system där ett urval elever ges möjlighet att studera ämnet specialidrott. Även om utredningens förslag lagts på is på obestämd framtid anser RF att dagens urvals- och antagningssystem för den idrottsliga delen behöver ses över.⁵

Det finns ett behov att utveckla kvaliteten vid antagningen av elever till idrottsgymnasiesystemet, att skapa hållbara, likvärdiga och rättssäkra antagningsprocesser samt kriterier vid urvalet av elitsatsande ungdomar som vill kombinera sina gymnasiestudier med en elitidrottssatsning.

1 Carlson, 1991; Eriksson, 2007; Fahlström m.fl., 2015; Schubring m.fl., 2022.

2 Fahlström m.fl., 2015.

3 Lund & Liljeholm, 2012; Ferry & Andersson, 2021.

4 Utbildningsdepartementet, 2020.

5 I utlysningen av projektet används formuleringen "Antagning och urval till idrottsgymnasier med specialidrott". I rapporten väljer vi att skriva "urval och antagning" eftersom vår studie visar att urvalsprocessen inleds lång tid innan antagningen äger rum.

Projektets syfte och genomförande

Syftet med detta FoU-projekt är att inom urvals- och antagningsprocessen till idrottsgymnasier:

- studera vilka områden som används som bedömningsgrund vid urvalet av elever
- studera hur urvalsprocesserna är utformade inom ett urval av idrotter
- föreslå förbättringar av dessa områden och processer samt förorda vilka kriterier urvalet bör baseras på.

Följande delar har ingått i projektet:

- Beskrivning och analys av kriterier som används och urvalsprocessens utformning inför antagning till idrottsgymnasier.
- Intervjuer med representanter för RF, hösten 2021.
- Intervjuer med företrädare för ett urval av specialidrottsförbund (SF), hösten 2021.
- Intervjuer med ett urval specialidrottslärare, våren 2022.
- Workshops med två större idrottsgymnasier, hösten 2022.
- Analys av fysiska tester vid antagning till idrottsgymnasier i längdåkning, från hösten 2022 till februari 2023.
- Medverkan vid antagning i alpint, från hösten 2022 till februari 2023.

Vid slutförandet av rapporten har en panel med företrädare för några SF fått kommentera rapportens analys och diskussion.

Metodiska vägval inför kartläggningarna beskrivs mer utförligt i metodkapitlet, medan de fördjupade utvecklingsstudiernas genomförande beskrivs i samband med redovisning av dessa.

Rapportens disposition

Efter denna inledning följer ett bakgrundskapitel där vi redovisar idrottsgymnasiernas framväxt och behandlar några begrepp som ofta används i samband med urval i idrottssammanhang. Vi beskriver de förutsättningar, villkor och riktlinjer som gäller för antagning till RIG och NIU, samt mer generella kvalitetsaspekter som rör antagning och urval till utbildning.

Därefter följer ett metodkapitel som beskriver urval och genomförande av intervjuer med representanter från SF och idrottsgymnasier, liksom etiska överväganden och datahantering.

I det fjärde kapitlet redovisas resultaten från våra studier av urvals- och antagningsprocessen, enligt syftets första och andra del.

Kapitlet baseras dels på intervjuer med företrädare för utvalda SF, dels på intervjuer med lärare vid idrottsgymnasier i de utvalda idrotterna.

Nästa kapitel svarar mot syftets tredje del nämligen att lägga grunden för förslag till förbättringar i urvals- och antagningsprocessen. Här ingår tre fördjupande utvecklingsstudier: (1) med lärare vid två stora idrottsgymnasier, (2) analys av

tester genomförda med antagna till idrottsgymnasier i längdåkning och (3) medverkan vid antagningarna till RIG och NIU i alpint.

I sjätte kapitlet analyseras de resultat som framkommit genom intervjuer och utvecklingsstudier. Här sammanfattas också ett antal förslag till hur urvals- och antagningsprocessen kan utvecklas och förbättras.

Rapporten avslutas med en diskussion om de förslag som presenterats.

2. Bakgrund

Inledningsvis beskrivs mycket kort de svenska idrottsgymnasiernas framväxt för att ge en inblick i den kultur och historik de bär med sig.

De svenska idrottsgymnasierna

Med utredningen *Idrott åt alla*⁶ och efterföljande proposition som utgångspunkt inleddes 1972 en försöksverksamhet i Malmö och Järpen som gick ut på att kombinera elitidrott och studier på gymnasiet, senare omnämnt som Riksidrottsgymnasiet (RIG). Skolöverstyrelsen tog över ansvaret för verksamheten 1977 och i samband med detta gjordes det möjligt för eleverna att få en tidsreduktion av antalet lektioner i skolan på upp till fem timmar i veckan. Dessa timmar ersattes med det nya ämnet specialidrott, vilket det också gavs betyg i.

Läsåret 1982/83 permanentades försöksverksamheten efter att både regering och riksdag fattat beslut i frågan. Året därpå startades även ett alternativ till idrottsgymnasiet, det så kallade hemortsalternativet, vilket banade väg för en flora av regionala och lokala idrottsgymnasier. Denna verksamhet blev väldigt eftertraktad och ledde till att cirka 1 200 elever efter några år hade ett hemortsalternativ inom ett femtiotal olika idrotter.

I och med införandet av gymnasiereformen GY11 ägde en uppstramning av idrottsgymnasierna rum. Alla regionala och lokala idrottsgymnasier togs bort, och i stället infördes så kallade nationellt godkända idrottsutbildningar (NIU). För att bli en NIU-skola skulle de krav som respektive SF satt upp uppfyllas. Det sattes en tydligare elitprofil på RIG och NIU, vilket har kommit att påverka vilka som ska antas till de olika skolorna. För att bli antagen ska eleven anses ha kapacitet att nå internationell respektive nationell elit som senior.⁷

För närvarande finns RIG i 26 idrotter – framför allt inom individuella idrotter. NIU finns i mer än 40 idrotter. De allra flesta idrottsförbund som har RIG har också NIU-verksamhet.⁸

År 2017 klassificerades ämnet specialidrott om från yrkesämne till ”visst ämne”.⁹ I och med detta krävs lärarutbildning för att lärare i ämnet specialidrott ska kunna få en tillsvidareanställning, ha rätt att sätta betyg och undervisa i ämnet.

Specialidrottslärare

Det är specialidrottslärare som svarar för det faktiska urvalet av elever till idrottsgymnasierna. Specialidrottslärares arbete utförs i en verksamhet där villkoren regleras av två institutioner, skolan och idrottsrörelsen, som båda influerar specialidrottslärares praktik. Specialidrottslärare förväntas utveckla

⁶ SOU, 1969:29.

⁷ Utbildningsdepartementet, 2009.

⁸ Riksidrottsförbundet, 2021.

⁹ UHR, 2019.

unga talangfulla idrottsutövare inom en specialidrott; de ska utbilda eleverna i skolämnet specialidrott, ge dem möjlighet att utveckla kunskaper om metoder och teorier för träning samt förmåga att planera, genomföra och utvärdera tränings- och tävlingsverksamhet. De förväntningar som lärarna ställs inför ger upphov till en svår balansgång, som har visat sig vara komplicerad att hantera.¹⁰

Specialidrottslärare har ofta en idrottslig bakgrund som aktiv, men också en idrottslig tränarutbildning motsvarande steg 3 eller högre.¹¹ Många har även en akademisk utbildning, och andelen lärare som har lärarutbildning ökar kontinuerligt till följd av de nya kraven.

Specialidrottselever

Höstterminen 2020 fanns det drygt 15 200 godkända elevplatser i specialidrott, vilket innebar en antagning av närmare 5 200 elever per år. Dessa elevplatser var fördelade på 54 RIG och 482 NIU.¹² De elever som blir antagna till en idrottsutbildning kan sägas påbörja två parallella karriärer/dubbla karriärer, det vill säga en kombination av elitidrott och studier.¹³

Generellt sett består gruppen av en större andel pojkar än flickor.¹⁴ Vidare är en majoritet av eleverna svenskfödda och uppväxta under vad som kan betecknas som goda socioekonomiska förhållanden.¹⁵ Elever med annan etnisk bakgrund än den svenska, de som kommer från enklare socioekonomiska förhållanden, har skilda föräldrar och är flickor, är således underrepresenterade i ämnet specialidrott.¹⁶

Idrottsgymnasierna – en del av den svenska modellen

Idrottsgymnasierna utgör en betydelsefull del av den svenska idrottsmodellen. Tidigare forskning visar att en övervägande och ökande andel av de svenska landslagsidrottarna har genomgått ett idrottsgymnasium.¹⁷ För att sätta de svenska idrottsgymnasierna i ett "talangutvecklingssammanhang" görs i detta avsnitt några nedslag i forskningen kring specialisering och selektering.

RF definierar begreppen så här:¹⁸

- Specialisering innebär att helt inrikta sig på en idrottsgren eller disciplin.
- Selektion innebär att välja ut de för tillfället bästa – eller de som i framtiden bedöms bli de bästa – till matcher, läger, lag eller träningsgrupper.

Jean Côté har tillsammans med olika kollegor studerat och diskuterat specialisering.¹⁹ I stället för tidig specialisering förordar han *sampling*, att individen håller på med flera idrotter för att senare eventuellt specialisera sig på en idrott.

¹⁰ Hedberg, 2014.

¹¹ Ferry & Olofsson, 2009; Ferry, 2016; Lund 2010.

¹² Ferry & Andersson, 2021.

¹³ Stambulova m.fl., 2015.

¹⁴ Ferry, 2014; Ferry & Andersson, 2021; Ferry & Olofsson, 2009; Lund & Olofsson, 2009; Uebel, 2006.

¹⁵ Ferry & Lund, 2018; Lund & Olofsson, 2009; Sæther, Peterson & Matin, 2017.

¹⁶ Ferry, 2014; Ferry & Olofsson, 2009; Ferry & Lund, 2018; Lund & Olofsson, 2009; Lund & Liljeholm, 2012.

¹⁷ Fahlström m.fl., 2015.

¹⁸ Riksidrottsförbundet, 2022.

¹⁹ Côté m.fl., 2007.

Precis som Côté menar andra forskare att *sampling* leder till att fler fortsätter att vara idrottsligt aktiva och att de får en bättre grund för framtida elitidrottande.²⁰

Forskning på området visar att det är en fördel att utöva flera idrotter åtminstone upp till 15–16 års ålder,²¹ det vill säga den ålder då antagningarna till RIG och NIU äger rum. Eftersom det är hård konkurrens om platserna på idrottsgymnasierna kan det finnas en risk att de sökande väljer att specialisera sig tidigare för att på så sätt optimera sina möjligheter att bli antagna. Charlotte Downing belyser att även om ”formella” uttagningar sker vid 15 års ålder kan specialisering ske mycket tidigare i olika föreningar.²²

Inom forskning kring talangidentifiering och talangutveckling är relativ ålders-effekt (RAE) ett av de mest belysta områdena. Med RAE menas att barn kan vara födda samma år eller till och med samma dag, men att de ändå utvecklingsmässigt vid ett specifikt tillfälle har nått olika långt, vilket medför att de har olika relativ mognadsålder. Detta påverkar prestationer i unga år och därigenom till exempel uttagningar till träningsgrupper och landslag. Omfattande forskning har påvisat att ju förr selektionen i olika idrotter sker, desto större är risken att de tidigt födda och tidigt utvecklade gynnas. Därför ser vi ofta att en övervägande del av utövarna i ungdomslandslagstrupper är födda första halvan av året.²³

Denna genomgång visar att forskning kring specialisering och selektering har relevans för antagningarna till RIG och NIU. När antagningarna görs är de sökande i en ålder som påverkas av relativ åldersnivå. Detta inverkar på urvals- och antagningsprocessen i synnerhet om stor hänsyn tas till tävlingsresultat och de tester som genomförs vid uttagningarna. Här spelar också träningsbakgrund en stor roll då en sökande som specialiserat sig tidigt förmodligen har nått en högre prestationsnivå vid antagningstillfället och därigenom kan uppfattas som mera talangfull. Det är därför viktigt att komma ihåg att tidig selektion riskerar att leda till att sökande som är tidigt utvecklade premieras och att *late bloomers* väljs bort. Man kan med Tomas Petersons ord säga att ”man letar efter talang men finner fysisk mognad”.²⁴

Perspektiv på antagning till idrottsgymnasiet

I RF-rapporten Nationellt godkända idrottsutbildningar studerade Stefan Lund och Maria Liljeholm bland annat talangidentifikationsprocessen av elever till NIU.²⁵ Tolv idrotter ingick i studien (bandy, basketboll, fotboll, friidrott, golf, gymnastik, handboll, innebandy, ishockey, ridsport, simning och tennis), där telefonintervjuer med huvudansvariga SF-representanter för de utvalda idrotterna samt intervjuer med tolv idrottsinstruktörer (dvs. specialidrottslärare) genomfördes.

Av rapportens resultat framgår att SF tillsammans med skolorna utvecklat en relativt omfattande talangidentifikationsprocess och att lärarna är de som praktiskt genomför denna. Lund och Liljeholm beskriver hur två ”klassifikations-

²⁰ Erikstad m.fl., 2021.

²¹ Bridge & Toms, 2012; Fahlström m.fl., 2015; Sieghartsleitner m.fl., 2018.

²² Downing, 2023.

²³ Bloom, 1985; Delorme m.fl., 2010, 2013; Gladwell, 2008; Helsen m.fl., 2000; Helsen m.fl., 2012; Mujika m.fl., 2009.

²⁴ Peterson, 2004, s. 10.

²⁵ Lund & Liljeholm, 2012.

scheman” hjälper specialidrottslärarna att både systematisera urvalsprocessen och legitimera sina val av NIU-elever:²⁶

1. Idrottsspecifik talang, vilket handlar om fysiska indikatorer (snabbhet, spänst, kondition, kroppsliga förutsättningar, träningsbakgrund), teknik (utförande av centrala moment inom den specifika idrotten) och inom bollsporterna spelförståelse (ett öga för spelet eller läsa spelet).
2. Personlighet som talang, det vill säga attityd (viljan att träna, tävla, lära sig och älska sin idrott), karaktär (kämpaglöd och beslutsamhet) och social förmåga (kunna anpassa sig till nya miljöer).

Dessa klassifikationsscheman baseras på lärarnas erfarenheter av att tidigare ha sett talangfulla idrottsutövare och den specifika miljö de är verksamma i. Ingen av de intervjuade lärarna kan i detalj beskriva vad som är talang eller vilka egenskaper som krävs för att bli elitidrottare; talangidentifikation ”går inte att skriva ner”, skriver Lund och Liljeholm.²⁷ Vidare redogörs för att lärarna lärt sig att ”se” talang genom att se och läsa av den specifika idrottens grundläggande elitidrottsliga principer.

Lärare kan alltså, enligt Lund och Liljeholm, sägas utgå från självupplevda händelser med positiva utfall, att någon de ”sett” utvecklats till elitidrottare. Lärarna litat till sin magkänsla och använder sig av sitt praktiska förnuft. Denna tysta kunskap används sedan i det fortsatta arbetet med talangidentifikationen som följaktligen i hög grad baseras på ”vad instruktörerna ’ser’ hos de ungdomar som sökt till NIU”.²⁸

Andra idrottsvetenskapliga forskare har kommit fram till liknande slutsatser som Lund och Liljeholm. I studier där beskrivningar och analyser av talangidentifikations- och urvalsprocesser genomförts betonas att processerna kan framstå som objektiva men ofta är subjektiva samt influerade och beroende av selekterarens tidigare erfarenheter, magkänsla och intuition.²⁹

Det är en komplicerad process att identifiera och selektera idrottsliga förmågor. I internationella³⁰, nordiska³¹ och nationella kontexter³² framgår att komplexiteten beror på att identifikationsprocessen handlar om att med en prognostisk ansats förutspå vilka unga idrottsutövare som har potential att nå elitnivå som senior. Detta eftersom det är så många olika faktorer som är betydelsefulla för att en ung idrottsutövare ska nå elitnivå inom sin idrott.

Ett forskarteam analyserade data från fysiska tester vid antagning till friidrotts-gymnasiet och fann enbart svaga samband mellan testerna och senare idrottsresultat.³³ De konstaterar därför att fysiska tester inte bör vara avgörande vid antagning till ett friidrottsgymnasium. I en stor forskningsöversikt analyserades över 140 olika studier med fokus på kognitiva tester.³⁴ Forskarna fann inget stöd för att kognitiva tester bör användas för talangidentifiering eller urval av framtida idrottsutövare.

²⁶ Lund & Liljeholm, 2012, s. 29.

²⁷ Lund & Liljeholm, 2012, s. 35.

²⁸ Lund & Liljeholm, 2012, s. 29.

²⁹ Fahlström, 2011; Kilger, 2017; Krogh Christensen, 2009; Lund & Söderström, 2017.

³⁰ Cobby m.fl., 2009; Helsen, van Winkel & Williams, 2005.

³¹ Hansen, 2005, s. 14–25; Krogh Christensen, 2009; Saether, 2015.

³² Fahlström, 2011; Lund & Söderström, 2017; Peterson, 2011.

³³ Hafsteinsson-Östenberg m.fl., 2011.

³⁴ Kalén m.fl., 2021.

Det finns omfattande forskningsstöd för att urval och selektering ofta gynnar dem som är tidigt födda och fysiskt mogna – relativ ålderseffekt (RAE). Vad gäller idrottsutbildningar i en svensk kontext har RAE påvisats förekomma i idrottsprofiler såväl i grundskolan³⁵ som i gymnasieskolan.³⁶ Sannolikheten att bli antagen till idrottsutbildningar är därmed större för de som är födda tidigt på året.

Ett forsknings- och utvecklingsprojekt vid Linnéuniversitetet³⁷ som inkluderade 328 landslagsutövare från 39 SF visade att en ökande andel av landslagsutövarna genomgått idrottsgymnasium, vilket kan anses visa på den svenska idrottsgymnasiemodellens fördelar. Mot detta kan anföras att uttagningarna, på grund av RAE, riskerar att gynna de tidigt utvecklade och fysiskt mogna, därför att de bedöms som mera talangfulla på grundval av tidigare uppvisad förmåga i form av bland annat rankingar, serietabeller och resultatlistor. På motsvarande sätt riskerar andra elever att ses som mindre talangfulla och därför gå miste om samma möjligheter att utvecklas.

Vidare visar forskning att uttagningar till idrottsgymnasier och landslag påverkas av socioekonomisk bakgrund, till exempel att en stor del av idrottsgymnasie-eleverna har föräldrar med högskoleutbildning.³⁸ Detta framgår även i en studie som visar att svenska elitidrottsutövare på landslagsnivå ofta kommer från en god socioekonomisk bakgrund och i markant större omfattning än riksgenomsnittet har föräldrar med högskoleutbildning.³⁹ Elitidrottsutövarna betonar att föräldrarna på många olika sätt stöttat deras idrottande, bland annat ekonomisk, tidsmässigt och genom uppmuntran.

Urval och antagning till RIG och NIU – förutsättningar och villkor

I det följande beskrivs de förutsättningar, villkor och riktlinjer som inverkar på urvals- och antagningsprocesser till RIG och NIU. Först redogörs för vilka instanser som är involverade och vilka roller de innehar. Därefter följer en beskrivning av formella förutsättningar och villkor. Slutligen görs en detaljerad redogörelse för de idrottsliga principer, utgångspunkter och riktlinjer som ligger till grund för urvals- och antagningsprocessen.

Avsnittet bygger delvis på information från intervjuer med företrädare för RF som har lång erfarenhet från RIG- och NIU-verksamheten och i ord kan utveckla hur de formella förutsättningarna och villkoren kan ses ur ett RF-perspektiv.

Involverade aktörer och deras roller

Urvals- och antagningsprocesser till RIG och NIU påverkas av utbildningspolitiska förutsättningar, och regleras av olika lagar, förordningar och föreskrifter.⁴⁰ De påverkas också av idrottsliga villkor och utgångspunkter.⁴¹ I stora

35 Peterson & Wollmer, 2019; Saether, Peterson & Matin, 2017.

36 Ferry & Olofsson, 2009.

37 Fahlström m.fl., 2015.

38 Lund & Olofsson, 2009.

39 Fahlström m.fl., 2015.

40 T.ex. Gymnasieförordning, SFS 2010:239.

41 Riksidrottsförbundet, 2012.

drag samarbetar RF, SF, gymnasieskolor och idrottsföreningar i frågor som rör RIG och NIU. Formellt är det Skolverket som tillstyrker verksamheten på RIG respektive NIU och som beslutar om hur många elevplatser varje idrott ska ha och vilka huvudmän som ska få anordna utbildningen. RF har ingen formell roll i NIU-verksamheten, utan här är det respektive SF som bestämmer omfattningen och som i samarbete med idrottsföreningar och gymnasieskolor koordinerar RIG/NIU-aktiviteter såsom anställning av specialidrottslärare och genomförande av urvals- och antagningsprocesser.

Förutsättningar och villkor

Formellt baseras antagningen av elever till gymnasiala idrottsutbildningar på (1) grundskolebetyg (för att söka gymnasieprogram) och (2) idrottslig förmåga. Det förstnämnda är ett standardiserat system som gäller all gymnasieutbildning och som idrottsrörelsen inte kan påverka. Denna mer formella urvalsgrund som grundskolebetygen utgör behandlas därför inte vidare i denna rapport. Idrottslig förmåga är emellertid av särskild betydelse för idrottsrörelsen och utgör fokus för denna studie.

Det är två förutsättningar/villkor som det är särskilt viktigt att varje SF, gymnasieskola och specialidrottslärare förhåller sig till vid urvals- och antagningsprocesser. Det är för det första gymnasieförordningen, i vilken det framgår att ”[d]en sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ska ges företräde vid urval till utbildningen”.⁴² Här framgår vidare att urval, antagning och övrig fördelning av platser ska göras sakligt och opartiskt.

För det andra är det RF:s riktlinjer för urval till riks-idrotts-gymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar⁴³ som reglerar villkoren för hur den idrottsliga förmågan ska bedömas. Här står att ”syftet med riks-idrotts-gymnasierna är att erbjuda stöd till talanger med bäst förutsättningar att som seniorer nå nationell eller internationell elit och för dem skapa goda möjligheter att kombinera elitidrott och utbildning genom ett individanpassat, flexibelt och kompetent stöd i en kvalitetssäkrad studie- och elitidrottsmiljö präglad av glädje, utveckling och resultat”.⁴⁴ Således är det med hänsyn till både gymnasieförordningen och ovan nämnda riktlinjer för bedömning av idrottslig förmåga, som specialidrottslärare ska välja specialidrottselever.

Bedömningsområden vid antagning

För bedömningen av idrottslig förmåga har RF alltså utformat specifika riktlinjer.⁴⁵ I dokumentet framgår principer och utgångspunkter, styrdokument och formellt antagna riktlinjer samt de fem bedömningsområden som ska ligga till grund för antagningen, det vill säga de områden som en elev (som blivit antagen till RIG eller NIU) ska ha genomgått prövning i. I dokumentet anges även preciserande beskrivningar för varje bedömningsområde.

⁴² Gymnasieförordning, SFS 2010:239, s. 7.

⁴³ Riksidrottsförbundet, 2012.

⁴⁴ Riksidrottsförbundet, 2012, s. 1.

⁴⁵ Riksidrottsförbundet, 2012.

Tabell 1. Bedömningsområden vid antagning (baserad på Riksidrottsförbundet, 2012).

Bedömningsområde	Detaljer
Idrottspecifika kunskaper och färdigheter	Träningsbakgrund (erfarenheter, utövat andra idrotter, träningsmängd)
	Tidigare prestationer (tävlingsresultat och utvecklingskurva)
	Relativ ålderseffekt (iaktta huruvida det har betydelse för bedömningen att utövaren är född tidigt alt. sent på året),
	Idrottsfysiologiska förutsättningar (fysiska förutsättningar och färdigheter: fysiska indikatorer såsom snabbhet, kondition, kroppsliga förutsättningar)
	Tekniska förutsättningar och färdigheter (utförande av centrala moment i den specifika idrotten),
	Taktiska förutsättningar och färdigheter (spelförståelse).
Idrottspsykologiska färdigheter	Attityd, vilja, motivation, hängivenhet, "driv"
Sociala färdigheter och förutsättningar	Livskunskaper, fungera i grupp, morgnad och socialt stöd
Organisatoriska färdigheter och förutsättningar	Insikt om vikten av att organisera och planera sin vardag för att skapa goda förutsättningar att prestera både idrottsligt och studiemässigt, samt en god balans dem emellan.
Studieambition	Behov av och förutsättningar att kontrollera elitidrott med studier, seriös attityd till skolarbetet. Bedömning sker innan de söker program.

En elev som blivit antagen till RIG eller NIU ska ha genomgått bedömning inom samtliga områden. Utifrån denna bedömning ska en analys av elevens kapacitet genomföras; varje enskilt SF ska "utarbeta specificerade kriterier mot vilken individen ska bedömas".⁴⁶ Det är upp till respektive SF att utforma unika kriterier och kravanalyser anpassade efter den specifika idrotten; att ansvara för hur de olika bedömningsområdena, framtagna kriterierna och individens kvaliteter ska viktas mot varandra. Dock bör kriterierna överensstämja med SF:s kravanalys för vad som krävs för att nå nationell och internationell elit som senior samt för att nå sin fulla potential som människa och idrottare i respektive idrott.⁴⁷

Vidare framgår av riktlinjedokumentet att det åligger varje SF att utveckla metoder för att genomföra de idrottspecifika bedömningarna.⁴⁸ Dock framgår i fyra punktsatser hur RF mer övergripande förväntar sig att bedömningen ska göras.⁴⁹

- Uppvisande av specialidrottsliga färdigheter och förutsättningar sker genom observationer, tester, tidigare prestationer såsom tävlingsresultat eller ranking etc. *Tas fram av SF.*
- De idrottspsykologiska och sociala färdigheterna och förutsättningarna samt studieambition prövas genom intervju. *Intervjuguide tas fram av RF.*
- "Praktiskt förnuft", dvs. den tysta kunskap och erfarenhet som tränarna har införlivat, utifrån vilken de identifierar vad de menar är en talang, utgör en subjektiv bedömning. *SF tillsammans med tränare reflekterar över vilka värderingar och utgångspunkter som ligger till grund för den subjektiva bedömningen.*
- *Vägledande samtal* där de potentiella eleverna skall ges kunskap och insikt om vad som krävs för att gå på RIG/NIU liksom för att bli elitutövare. Vägledningen skall hjälpa eleven att fatta beslut om denne har vad som krävs för att gå på RIG/NIU. *Exempel tas fram av RF men anpassas av SF.*

46 Riksidrottsförbundet, 2012, s. 4.

47 Riksidrottsförbundet, 2012, s. 4.

48 Riksidrottsförbundet, 2012, s. 4.

49 Riksidrottsförbundet, 2012, s. 4.

Metoderna är generellt skrivna och behöver konkretiseras, vilket framstår som självklart i och med att respektive SF förväntas utveckla metoder för idrottsrelevanta bedömningar.

Sammanfattningsvis, urvals- och antagningsförfaranden till RIG och NIU regleras övergripande av gymnasieförordningen, och RF utformar idrottsliga riktlinjer som SF har möjlighet att modifiera utifrån sin idrott och således utarbeta specifika kriterier mot vilken individen ska bedömas.

Antagningens kvalitetsgrunder och giltighet

Generella kvalitetsgrunder för antagning och urval

I det följande behandlas de kvalitativa grunderna för en antagning, när ett urval ska göras av de sökande genom någon form av prövning, utöver betyg. Avsnittet baseras till viss del på erfarenheter gjorda i samband med ett forsknings- och utvecklingsprojekt som gällde lämplighetsprov inför antagning till lärarutbildningen. Då gjordes bland annat en genomgång av forskning som gäller antagning till högre utbildning i allmänhet och lärarutbildning i synnerhet.⁵⁰

Det konstaterades att det finns fyra olika huvudtyper av antagningssystem: a) betyg från tidigare skolform, b) inträdesprov, c) multipla prövningar och d) standardiserade högskoleprov.⁵¹ Multipla prövningar kan ske i flera steg och förutom olika former av testsituationer eller resultat från tävlingar kan de även baseras på skrivna berättelser, rekommendationsbrev.⁵²

Man kan skilja mellan ett teknologiskt och ett kommunikativt förhållningsätt till antagningen. Det teknologiska förhållningssättet innebär att bedömningen sker formaliserat och avskilt från själva utbildningen. De tester eller uppgifter som används ska vara okända för provtagarna, genomförandet ska ske under nogsamt kontrollerade former och de resultat som genereras ska kontrolleras av bedömare som inte har någon kännedom om vem som producerat desamma – så kallade *high stake assessments*.⁵³ Prov som har stor betydelse för provtagarna genomförs vanligen utifrån ett teknologiskt förhållningssätt. Högskoleprovet och nationella prov är exempel som svarar upp mot det teknologiska perspektivet.

Av det teknologiska förhållningssättet följer krav på mätsäkerhet utifrån ett psykometriskt perspektiv. Kontroll av validitet och reliabilitet utgör betydelsefulla inslag för att garantera dels att prövningen verkligen fokuserar på det som är avsett att bedömas, dels att provtagarna erhåller en rättvis och likvärdig bedömning.

En antagning som utgår från ett kommunikativt förhållningssätt har en tydligare formativ inriktning, vilket innebär att de bedömningar som görs ska vara framåtriktade, inriktade på att ge de sökande vägledning beträffande den egna förmågan och hur hen kan utvecklas vidare inom sin idrott och i sitt gymnasieprogram.⁵⁴ I stället för att använda begrepp som validitet och reliabilitet blir begrepp som giltighet och relevans betydelsefulla. Det är förstås lika angeläget

⁵⁰ Fonseca, 2017; Gerrevall & Fonseca, 2018; Fonseca, Gerrevall & Gustafsson, 2019.

⁵¹ Freeman, 2015.

⁵² Casey & Childs, 2011.

⁵³ Gerrevall, 2001.

⁵⁴ Gerrevall, 2017.

att prövningen är valid och rättssäker, så till vida att den prövar de aspekter som bedömts vara centrala för kunskapsutvecklingen.

Vid en värdering av kvaliteten i antagningstester eller antagningsprov brukar de psykometriskt grundade begreppen validitet och reliabilitet användas. Validiteten brukar då avse flera aspekter. Begreppsvaliditet ger ett mått på hur väl ett test eller ett prov täcker de områden man avser att mäta, i det här fallet idrottsliga förutsättningar för att nå nationell eller internationell elit. Innehållsvaliditeten innebär att den operationalisering som gjorts av begreppet är relevant och att de tester som används fångar in helheten i begreppet. Kriterievaliditet eller empirisk validitet hänför sig till hur väl de mått som genereras visar sig fungera som förutsägelse på vad som sker i det verkliga livet, det vill säga om de som bedöms ha förutsättningar att nå nationell eller internationell elit som senior också når dessa mål.

Reliabilitet hänför sig till den tillförlitlighet varmed dessa prövningar görs. Vid testsituationer i samband med ett urval ska de som genomgår prövningen göra detta under likartade förutsättningar; det ska inte ha någon betydelse vare sig när detta sker eller vem som gör bedömningen. När flera bedömare är involverade används begreppet interbedömarreliabilitet som ett mått på överensstämmelsen mellan olika bedömare, det vill säga det ska inte föreligga någon systematisk skillnad mellan olika bedömares uppfattningar om de kvaliteter som framträder.

Till begreppen validitet och reliabilitet kan man även föra begreppet giltighet utifrån Samuel Messicks arbeten om validitet i pedagogiska och psykologiska tester och prov. Messick förordar en integrerad syn på validitetsbegreppet: "... validity is an integrated evaluative judgment of the degree to which empirical evidence and theoretical rationales support the adequacy and appropriateness of inference and actions based on test."⁵⁵

Messick anger olika orsaker till bristande validitet.⁵⁶ En sådan är bristande underlag för att bedöma begreppet i sin helhet eller som Astrid Pettersson uttrycker kraven som kan ställas på en prövning: "... att göra det väsentligaste bedömbart och inte det enkelt mätbara till det väsentligaste."⁵⁷

Väsentliga principer som många antagningssystem vilar på förutom de mer mättekniska är likvärdighets- eller rättvisebegreppen och transparens. Tester som är betydelsefulla för de sökande ska ge alla likvärdiga förutsättningar att klara prövningar. Dessa ska inte missgynna individer eller grupper till följd av exempelvis social eller etnisk bakgrund eller specifika svårigheter. Det ska även kunna tydliggöras på vilka grunder bedömningar och ställningstaganden görs, beträffande exempelvis rangordning och urval. En antagning ska således vara rättssäker – det är ju inte ovanligt att föräldrar till sökande som inte blivit antagna efter prövningen överklagar beslutet.

Antagningens giltighet

En prövnings validitet är utifrån Messicks perspektiv baserad på flera olika aspekter. I det följande används fem av dessa faktorer – innehållsaspekt, materiell, strukturell och extern aspekt samt konsekvensaspekt – för att tydlig-

⁵⁵ Messick, 1995, s. 1487.

⁵⁶ Messick, 1995.

⁵⁷ Pettersson, 2007; 2016, s. 40.

göra förutsättningarna för att en antagningsprövning till RIG eller NIU håller en god kvalitet och svarar upp mot gymnasieförordningens krav på saklighet och opartiskhet. Utgångspunkten är de bedömningsområden som föreligger i riktlinjedokumentet:⁵⁸

- Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter
- Idrottspsykologiska färdigheter
- Sociala färdigheter och förutsättningar
- Organisatoriska färdigheter och förutsättningar
- Studieambition

Den första faktorn utgörs av en *innehållsaspekt*, som innebär att prövningen är relevant med tanke på begreppets innehåll och att innehållet i prövningen representerar helheten. Det betyder bland annat att de uppgifter som väljs ut för prövning framstår som relevanta och representativa för det begrepp som ska fångas in, i det här fallet de sökandes idrottsliga förutsättningar. RF har uppdragit åt SF att utarbeta specifika kriterier mot vilka individen ska bedömas. De kriterier som används för att bedöma innehållsaspekten varierar mellan idrotter; kravet på att kriterierna ska representera helheten är dock detsamma. SF får också avgöra vilken relativ vikt som ska ges de olika bedömningsområdena, samt hur de ska viktas mot framtagna kriterier och individens kvaliteter.⁵⁹

Den andra faktorn utgörs av en *materiell aspekt*, som avser att det underlag som inhämtas också representerar helheten i det begrepp som ska bedömas. Det innebär att det empiriska underlag som inhämtas från varje sökande ska motsvara den helhet som genereras via innehållsaspekten. Här vill vi erinra om kravet "... att göra det väsentligaste bedömbart och inte det enkelt mätbara till det väsentligaste".⁶⁰ Denna faktor framstår som oerhört väsentlig men samtidigt svår att tillgodose.

Det räcker alltså inte med att fånga in sådana delar som relativt enkelt går att mäta, såsom kondition och styrka, vid ansökningstillfället. Ur ett likvärdighetsperspektiv är varierande fysisk utveckling något som kan tänkas ge olika förutsättningar för sökande individer i femtonårsåldern, till följd av den relativa ålderseffekten. Om prövningen görs vid ett enskilt tillfälle kan validitetskraven bli svåra att tillgodose med tanke på ungdomarnas varierande fysiska utveckling och den aktuella dagsformen vid prövningstillfället.

Det går inte heller att använda samma bedömningsform för att fånga in de fem olika bedömningsområdena. Detta talar för multipla prövningar av något slag, det vill säga olika typer av inslag, vilka sedan vägs samman till ett slutligt omdöme. En bedömningsform som används vid antagning till läkarutbildning i Kanada och lärarutbildning i Danmark är så kallade multipla miniintervjuer (MMI). De bildar tillsammans ett system av korta intervjuer, stationer, där varje enskild station behandlar ett frågeområde och bemannas av en utbildad bedömare. Slutligen får bedömarna tillsammans förhandla sig fram till ett slutligt omdöme.⁶¹

58 Riksidrottsförbundet, 2012.

59 Riksidrottsförbundet, 2012.

60 Pettersson, 2016, s. 40.

61 Eva & Macala, 2014.

Det krävs härigenom ett flertal välutbildade bedömare för att de olika bedömningsområden som ingår i prövningen ska kunna hanteras på ett sätt som tillgodoser kraven på saklighet, likvärdighet och rättssäkerhet. För att täcka helheten i RF:s bedömningsområden krävs således såväl ett allsidigt och gediget underlag som flera utbildade och erfarna bedömare.

Den tredje faktorn utgörs av en *strukturell aspekt*, som avser trovärdigheten i den bedömning som görs av det inhämtade underlaget. De bedömningar som görs ska också korrespondera med de olika kvalitetsnivåer som kan tänkas föreligga. Här blir de kriterier som respektive SF ska utarbeta väsentliga. Vad som skiljer olika kvalitativa nivåer av prestationer i testsituationer behöver tydliggöras. De bedömare som är involverade i prövningen behöver också vara utbildade för uppgiften och väl införstådda med de bedömningsstöd som används. Tydligheten ger förutsättningar för hög interbedömarreliabilitet (överensstämmelse mellan olika bedömare) och bidrar till att ge olika sökande likvärdiga förutsättningar att genomgå prövningen.

Den fjärde faktorn utgörs av en *extern aspekt*, som avser möjligheten att generalisera resultat till andra likartade situationer. Generaliserbarheten är också kopplad till förhållandet mellan tidsramar och möjligheterna att tillgodose såväl bredd som djup i underlaget. Eftersom syftet med den prövning som ligger till grund för urvalet är att välja de som når nationell eller internationell elit som senior, ska de sökande som väljs ut också prestera väl på kommande prövningar under gymnasietiden. Utifrån denna faktor blir det väsentligt med uppföljningar av sambandet mellan antagningsresultat och de idrottsliga resultat och studie-resultat som presteras under skoltiden.

Den femte faktorn utgörs av en *konsekvensaspekt*, som avser såväl avsedda som oavsedda sociala konsekvenser av de prov och provresultat som genereras. Det gäller exempelvis konsekvenser för olika sociala grupperingar som kan gynnas eller missgynnas av ett specifikt prov.⁶²

Konsekvensaspekten har lyfts i flera studier som kritiserar antagningen till amerikanska idrottscollege, däribland Kirsten Hextrum som menar att den gynnar manliga vita idrottsutövare.⁶³ En fråga som är relevant i sammanhanget är hur det går för sökande som inte valts ut inför antagningen. Vi kommer att återkomma till dessa validitetsaspekter när vi redovisat hur antagningen görs inom ett urval av landets RIG.

En antagningsform kan och bör vara baserad på både ett teknologiskt och ett kommunikativt perspektiv. Prövningens kvalitet och rättssäkerhet har sin grund i ett teknologiskt perspektiv. Prövningen kan också utgöra grund för den utveckling som sedan ska ske under gymnasietiden, exempelvis i form av utvecklingssamtal, och då vara mer formativ till sin karaktär utifrån ett kommunikativt perspektiv. I riktlinjedokumentet står det exempelvis att det ska ingå ”vägledande samtal där de potentiella eleverna skall ges kunskap och insikt om vad som krävs för att gå på RIG/NIU liksom för att bli elitutövare”.⁶⁴

62 Messick, 1995, s. 745–746.

63 Hextrum, 2018.

64 Riksidrottsförbundet, 2012, s. 4.

3. Metod

Projektet har genomförts i två delar: (1) Kartläggning av urvals- och ansökningsprocessen och (2) fördjupade utvecklingsstudier. I detta kapitel redogörs endast för den första delen. Det beror på att det i den andra delen av projektet utfördes fyra fristående utvecklingsstudier i samarbete med Sanda Idrottscentrum, Malmö Idrottsgymnasium och Svenska Skidförbundet, alpint och längdåkning, vilka alla hade skilda fokusområden, metoder och analyser. För tydlighetens skull görs redovisningen av det metodiska genomförandet i samband med beskrivningen av respektive utvecklingsstudie.

Kartläggning och urval

Kartläggningen av urvals- och antagningsprocessen har gjorts med hjälp av datainsamling via intervjuer med företrädare för sju SF (n = 14, sju män och sju kvinnor) samt specialidrottslärare (n = 20, femton män och fem kvinnor) vid 13 RIG.

I samråd med RF valdes åtta idrotter från sju SF ut att ingå i projektet (alpint, friidrott, innebandy, kanot, längdåkning, orientering, simning och volleyboll). Idrotterna valdes ut med hänsyn till representativitet från vinter- och sommaridrotter samt lag- och individuella idrotter. De valdes också ut för att de förväntades kunna bidra med olika perspektiv på antagningsprocessen, men samtidigt i någon mån vara jämförbara (samtliga utvalda SF har RIG-verksamhet).

Urvalet av skolor genomfördes med hjälp av respektive SF. Målet med urvalet var en spridning av skolor med samma idrott.

Tabell 2. Idrotter, antal intervjuade SF-representanter, antal RIG per SF och specialidrottslärare.

Idrotter	SF-representanter	RIG	Specialidrottslärare
1. Alpint	1 kvinna och 2 män	1	1 man
2. Friidrott	1 kvinna	2	4 män och 1 kvinna
3. Innebandy	1 kvinna och 1 man	1	1 man
4. Kanot	1 kvinna och 1 man	1	1 man och 1 kvinna
5. Längdåkning	2 kvinnor och 1 man	3	3 män och 3 kvinnor
6. Orientering	1 man	2	2 män
7. Simning	1 kvinna	2	2 män
8. Volleyboll	1 man	1	1 man

Genomförande av intervjuer

Efter genomfört urval påbörjades intervjuer med SF-representanter och därefter med specialidrottslärare. Nedan följer en redogörelse för förfarandet vid de två intervjustudierna.

Intervjuer med SF-representanter

RF förmedlade namn på kontaktpersoner till respektive SF och förbunden valde ut vem eller vilka som skulle medverka vid intervjuerna. Samtliga SF-representanter hade vid intervjutillfället ett övergripande ansvar för utbildningsfrågor, däribland RIG- och NIU-verksamheten. Före intervjuerna fick representanterna information om projektets syfte och att intervjuerna handlade om de former och villkor som styr urvals- och antagningsprocesserna. Vidare förmedlades att det var förbundens perspektiv på urvals- och antagningsprocesserna och hur de kan utvecklas som var i fokus. Områdena som diskuterades omfattade i huvudsak (a) antagningsprocessen, (b) uppföljningar/utvärderingar av antagningsprocessen och (c) utveckling av urvals- och antagningsprocesser.

Fyra av intervjuerna (friidrott, orientering, simning och volleyboll) genomfördes individuellt, medan resterande genomfördes i fokusgrupper. Intervjuerna kan beskrivas som samtalsintervjuer. Denna form av intervjumetod utmanar den konservativa konstruktionen av forskningsintervjun – fråga följt av svar – och påminner om ett vardagligt samtal där forskare och deltagare uppfattas som samarbetande.⁶⁵

Samtliga intervjuer genomfördes i en digital mötesform och varade mellan 55 och 115 minuter, de spelades in (vilket godkännts av samtliga deltagare) och transkriberades för vidare analys.

Intervjuer med specialidrottslärare

Efter att respektive SF-intervju var genomförda förmedlades kontaktinformation till specialidrottslärarna vid de 13 RIG-skolorna. De 20 lärare som kontaktades fick via e-post en kort presentation av FoU-projektet. Samtliga valde att ingå i projektet och bli intervjuade. Efter återkoppling fick lärarna detaljerade dokument, vilka innehöll syftet med projektet, en intervjuguide och etiska överväganden.⁶⁶ Intervjuguiden omfattade tre teman: (a) organisering och genomförande av antagningsprocessen, (b) metoder för att bedöma de sökande, och (c) styrkor och begränsningar i nuvarande praxis. Vidare framgick information om att intervjuerna skulle fokusera på hur antagningsprocessen går till snarare än varför det går till som det gör, då det senare kan framkalla känslomässiga och personliga svar.⁶⁷

Två av intervjuerna genomfördes individuellt, medan resterande genomfördes i fokusgrupper där lärarna delades in i grupper efter idrott. Samtliga intervjuer var även här så kallade samtalsintervjuer.⁶⁸ Lärarna gavs möjlighet att fritt diskutera ämnen och frågor under intervjun och således, i samtalet med projektmedlemmar och andra specialidrottslärare, utveckla egna och andras idéer.

Samtliga intervjuer genomfördes i en digital mötesform och varade mellan 76 och 110 minuter, de spelades in (vilket godkännts av samtliga deltagare) och transkriberades för vidare analys.

⁶⁵ Burgess-Limerick & Burgess-Limerick, 1998; Swain & King, 2022.

⁶⁶ För mer information, se avsnittet Etiska överväganden.

⁶⁷ Nicolini, 2009.

⁶⁸ Burgess-Limerick & Burgess-Limerick, 1998; Swain & King, 2022.

Analys av data

Under projektet samlades en mängd information (data) in genom intervjuer. Mot denna bakgrund, och med syftet i åtanke, antog analysen en såväl induktiv⁶⁹ (datadriven) som deduktiv (teoretiskt driven) form.⁷⁰ Fokus vid den induktiva/datadrivna analysen var att utifrån en deskriptiv ansats identifiera teman om urvals- och antagningsprocessen inom respektive idrott, och därefter söka efter gemensamma teman som överskred de enskilda fallen inom idrotterna. Vidare följde en deduktiv/teoretiskt driven analysprocess där fokus var att identifiera och värdera kvaliteter utifrån Messicks faktorer för validitet i antagningsförfaranden.⁷¹

Analysförfarandet följde Virginia Braun och Victoria Clarkes steg-för-steg-guide för tematiska analyser.⁷² Först gjordes en noggrann genomläsning av det transkriberade intervjumaterialet (steg 1). I steg två konstruerades koder i varje transskript, koderna fokuserade både på vad som sades och på Messicks faktorer. I det tredje steget sammanställdes koderna i specifika teman, som i det fjärde steget genererade en tematisk karta. I det femte steget namngavs, definierades och organiserades teman och underteman. I det avslutande steget (steg 6) gjordes koppling mellan analys, syfte och forskningsfrågor samt litteratur.

Etiska överväganden

Detta FoU-projekt har utförts i enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska riktlinjer.⁷³ Enligt dessa har forskare ett särskilt ansvar gentemot de människor som medverkar i projektet, men också mot alla dem som indirekt kan påverkas av forskningsresultaten. Mot denna bakgrund diskuterade projektgruppen etiska överväganden och vilka åtgärder som skulle vidtas innan projektet påbörjades.

I diskussioner om de etiska övervägandena ingick att bedöma risker. Den första bedömningen som gjordes var att det inte fanns några risker beträffande personlig säkerhet med genomförandet av detta projekt. Därefter bedömdes att känsliga personuppgifter som rör den personliga integriteten, såsom etnisk bakgrund, religion eller politiska åsikter, inte skulle förekomma i rapporten.

Vidare gjordes flera forskningsetiska åtgärder och ställningstaganden, i synnerhet mot bakgrund och av hänsyn till begreppen anonymitet och konfidentialitet:

- Information om studiens syfte skickades via epost till såväl SF-representanter som specialidrottslärare innan intervjuerna genomfördes. Därefter, i början av varje intervju, upprepades syftet med studien och deltagarna fick information för att kunna göra etiska ställningstaganden. Information delgavs därmed både i text och muntligen att deltagandet i intervjuerna var frivilligt och att deltagarna hade rätt att avbryta intervjun när de helst önskade.
- Vi har i rapporten anonymiserat/avidentifierat intervjupersonerna; namn på intervjuperson, personuppgifter (t.ex. namn, ålder) eller andra uppgifter (t.ex. namn på kollega, elev) framträder inte i resultatredovisningarna.

69 Här används termen "induktiv" för att hänvisa till en analys som är datadriven, det vill säga en process för att koda data utan att försöka passa in den i en redan existerande ram av koncept och teorier. Med andra ord är det inte induktionsprincipen i sig som har följts.

70 Braun & Clarke, 2006, 2021.

71 Messick, 1992, 1995. Se även bakgrundkapitlet i denna rapport.

72 Braun & Clarke, 2006.

73 Vetenskapsrådet, 2017.

Dessa uppgifter är inte relevanta för studiens syfte och slutsatser. Vidare har ansträngningar gjorts för att exempelvis citat inte ska kunna härledas till någon enskild person.

- Vad gäller konfidentialitet är det en mer allmän förpliktelse att inte sprida uppgifter som erhållits i förtroende och innebär således skydd mot att obehöriga får del av uppgifterna. För att tillmötesgå konfidentialitet är intervjumaterial endast tillgängligt för projektgruppen (se också datahantering nedan).

Datahantering

Vid genomförandet och avslutandet av projektet sker en ansvarsfull hantering av data.⁷⁴ Data som samlats in förvaras i enlighet med Linnéuniversitetets hanteringsanvisningar för forskningshandlingar. Data, dokument och ljudinspelningar är i digitala format och förvaras på universitetets egna servrar där det finns skydd från att informationen förstörs eller sprids. Vidare är det endast forskargruppen vid Linnéuniversitetet som har tillgång till materialet.

⁷⁴ Vetenskapsrådet, 2017.

4. Urval och antagning till idrottsgymnasierna

För att skapa en översiktlig bild av urvalsprocesserna genomfördes intervjuer med både idrottsgymnasiernas representanter och företrädare för de utvalda förbunden. Intervjuerna behandlade samma områden.

De studerade specialidrottsförbunden – en inflygning

De studerade förbunden är av olika storlek och omfattningen av deras idrottsgymnasieverksamhet är markant olika. Antalet RIG varierar mellan 1 och 6, och på motsvarande sätt varierar antalet NIU mellan 2 och 30 per förbund. Det innebär naturligtvis att antalet RIG- och NIU-platser skiljer sig åt, men också att söktrycket är olika stort.

Några exempel på skillnader mellan idrotterna gällande antalet sökande och antalet platser på idrottsgymnasierna som gällde vid intervjutillfället:

- **Fröidrott:** 6 RIG och 21 NIU. Det är flera sökande per plats till RIG men NIU-platserna fylls inte varje år.
- **Innebandy:** 1 RIG och 30 NIU. Till RIG är det cirka 250 sökande per år, av dessa antas 16 elever. På NIU är det cirka 1 300 platser fördelade över tre årskullar.
- **Kanot:** 1 RIG och 2 NIU. Till RIG är det cirka 12 sökande per år, av dessa antas 6 elever.
- **Orientering:** 4 RIG, varav 1 i skidororientering, och 10 NIU, varav 2 i skidororientering. Till RIG är det vanligen 90–120 sökande per år och av dessa antas 26 elever.
- **Simning:** 2 RIG och 20 NIU. Till RIG är det 50–60 sökande per år. Av dessa antas 4 elever till respektive RIG. Det är cirka 100 elever som söker till NIU.
- **Skidförbundet alpint:** 3 RIG och 10 NIU. Årligen är det upp till 150 sökande till RIG och NIU och av dessa antas 85–100 elever.
- **Skidförbundet längd:** 5 RIG och 12 NIU. Årligen är det 135–165 sökande till RIG och NIU och av dessa antas 90–95 elever.
- **Volleyboll:** 1 RIG och 5 NIU. Till RIG är det cirka 100 sökande per år, av dessa antas 9 tjejer och 9 killar.

Skillnaden vad gäller antal idrottsgymnasier, volymen av elever och söktryck påverkar naturligtvis hur de olika förbunden genomför uttagningarna till idrottsgymnasiet, även om de utgår från samma generella riktlinjer. Stora volymer av sökande till ett flertal orter gör det svårare att skapa struktur och samverkan, därigenom kan likvärdigheten i antagningarna påverkas. Samtidigt kan en idrott med färre gymnasieplatser och färre lärare förlora den fördel av samverkan och sambedömning som en större idrott kan ha.

En annan skillnad mellan förbunden är att vissa ser alla idrottsgymnasierna som en samlad resurs, där antagning till RIG och NIU sker i en process i samverkan mellan gymnasieorterna. Andra förbund gör först antagningen till RIG, och därefter ett "omsök" till NIU, så att de som sökt men inte kommit in på RIG får chansen att söka till ett NIU. Men det finns också exempel på förbund som ser ansökan till RIG och NIU som separata processer, eleverna söker antingen till RIG eller NIU.

Urval och antagning – specialidrottsförbundens och specialidrottslärares perspektiv

Utifrån intervjuerna med specialidrottsförbunden och specialidrottslärares identifierades tre huvudteman som beskriver hur den praktiska antagningsprocessen till RIG går till: (1) identifiering och preliminärt urval av elever, (2) antagningsdagar och (3) det slutgiltiga beslutet. Dessa teman kan sägas utgöra en kronologisk tidslinje av antagningsprocessen och ligger till grund för resultatredovisningen.

Identifiering och preliminärt urval av elever

Talangidentifiering och urval av idrottare grundläggs ofta genom att exempelvis coacher/tränare/talangscouter följer träningar och/eller tävlingar/matcher.⁷⁵ Den här studien visar att alla förbund och deras respektive specialidrottslärare arbetar på liknande sätt. Av intervjuerna framkom att antagningsprocessen startar när de potentiella specialidrottseleverna går i åttonde klass, det vill säga ett år innan de formellt kan ansöka till gymnasieskolan:

” ... när eleverna går i årskurs 8, på våren, då börjar vi titta på dem. Då har de ett helt år kvar. (friidrott)

” Man har koll på resultaten och ser vad det finns för individer som eventuellt skulle kunna söka. (längdåkning)

Antagningsprocessen inleds därigenom med en slags uppsökande verksamhet, där, framför allt, specialidrottslärare försöker identifiera unga idrottare som kan bli aktuella för uttagning till RIG. Denna uppsökande verksamhet genomförs via besök på olika ungdomstävlingar, på lokal, regional och nationell nivå (t.ex. Junior-SM), men också genom att lärarna införskaffar kunskap om resultat och statistik över idrottare som kan vara aktuella för urval till RIG. Med andra ord är tidigare prestationer en viktig del i antagningsprocessen. I två idrotter, friidrott och simning, blir de unga idrottarna mot denna bakgrund mer eller mindre handplockade:

” Simförbundet skickar ut informationsbrev till dem som har åldern inne att de kan söka till RIG om man har uppnått en viss FINA-poäng⁷⁶. Det är bara en rekommendation. (simning)

⁷⁵ Larkin & O'Connor, 2017.

⁷⁶ Med FINA-poäng kan resultat mellan olika grenar jämföras. Varje grens bastid (B) ger 1 000 poäng och fastställs årligen till det då gällande världsrekordet. För kortbana fastställs bastid den 31 augusti och för långbana den 31 december. Fina-poängen för en gjord tid (T) räknas ut enligt formeln $(B/T)^3 \cdot 1000$. Poängen avrundas nedåt till närmaste heltal.

Identifieringsprocessen och den uppsökande verksamheten kan sägas möjliggöra ett preliminärt urval av framtida RIG-elever. I vissa idrotter fungerar den uppsökande verksamheten även åt motsatt håll, det vill säga att de elever som är intresserade ges möjlighet att besöka skolor, elevhem och träningslokaler för att få en bild av hur det är att vara elev på ett RIG. Denna möjlighet sker vanligen på eget initiativ, men är ibland arrangerad av skolan i form av ”informationsdag” (friidrott), ”praktik” (kanot) eller ”öppet hus” (orientering).

Ansökningar

Medan identifieringen och den uppsökande verksamheten pågår påbörjas elevernas ansökningsprocess under höstterminen i nionde klass. Detta sker därmed ett år innan de börjar sin gymnasieutbildning. De sökande lämnar in sin ansökan till aktuellt förbund som rangordnar de RIG-skolor de sökande önskar bli antagna till. Efter att inlämningsdatumet har gått ut sammanställer förbundet ansökningarna och kommunicerar till skolorna.

Eleverna rangordnar skolorna de önskar utbilda sig vid. Oftast söker eleverna närmaste RIG-skola utifrån nuvarande bostadsort, så antagningsprocessen är till viss del beroende av geografi. I samtliga idrotter, utom innebandy och volleyboll som enbart har ett RIG vardera, framhåller flera av lärarna att de försöker tillgodose de sökandes val av RIG.

När sista datum för ansökan har gått ut sorteras och undersöks ansökningarna. I samtliga idrotter utom innebandy är lärarna mer eller mindre bekanta med de sökande. I mycket sällsynta fall är den sökande en ”outsider”, en idrottare som lärarna eller förbunden inte har någon information eller uppfattning om sedan tidigare. Då det är väldigt många sökande till RIG i innebandy framgår att det åtminstone är en fjärdedel av de som söker som lärarna menar att de ”inte har någon koll på alls.”

Lärarna går igenom ansökningarna individuellt och i grupp, men även i vissa fall tillsammans med kollegor från andra skolor (NIU) eller ihop med SF-representanter. Efter en första genomgång, där hänsyn tagits till tidigare prestationer och förstahandsval av skola, bjuds sökanden in till antagningsdagar. Antal inbjudna elever skiftar. Inom alpint, friidrott, kanot och längdåkning bjuds alla elever som sökt ett RIG in, medan innebandy, orientering, simning och volleyboll bjuder in ett begränsat antal sökande:

” Sen sker ett första urval och då har man inte så mycket att gå på, då är det tidigare meriter – alltså resultat man gjort. (orientering)

” ... ingen ska kunna bli obedömd och slinka genom nätet utan vi ska kunna ge någon form av motivering till varför vi inte tar hit en spelare till uttagning. (innebandy)

I orientering, simning och volleyboll utgår inbjudningsprocessen från tidigare prestationer, det vill säga tävlings- och testresultat. I innebandy bjuds inte alla sökande in till antagningsdagarna, men samtliga får en förklaring till varför de inte blir det.

Sammanfattningsvis startar antagningsprocessen i allmänhet mer än ett år innan idrottarna kan söka till RIG. Processen börjar genom ett gemensamt

engagemang för att identifiera och uppsöka potentiella specialidrottselever. Även om detta är en komplicerad process som är beroende av arbetsuppgifter utanför vad som egentligen ingår i anställningen, beskrivs den som nödvändig, något som måste föregå den ”riktiga” antagningsprocessen, antagningsdagarna.

Antagningsdagarna

Av intervjuerna framgår att antagningsdagarna är en central del i antagningsprocessen, framför allt för att man då har möjlighet att bedöma och göra urval av de sökande eleverna. Flera likheter gällande utformningen av dessa dagar finns mellan idrotterna.

I samtliga idrotter och skolor arrangeras en till tre antagningsdagar, vilka (oftast) förläggs där den dagliga verksamheten pågår. I vissa fall sker antagningsdagarna i samarbete med andra skolor och i vissa fall med personal utanför den dagliga verksamheten, till exempel SF-representanter, kuratorer eller fysioterapeuter.

Under antagningsdagarna involveras samtliga lärare i antagningsprocessen; de har olika roller och utför olika uppgifter. Vid detta tillfälle görs de huvudsakliga bedömningarna av de sökande. Med hänvisning till RF:s riktlinjer,⁷⁷ använder lärarna en uppsättning metoder som utvecklats som underlag till bedömningar av de sökande. I stora drag är dessa metoder tester, idrottsspecifika moment, intervjuer och sociala aktiviteter.

Tester

Gemensamt för alla idrotter och skolor är att en halv, ibland en hel, antagningsdag går åt för att testa de sökande på olika sätt. Främst handlar det om olika fysiska tester, men även tester av annan karaktär.

I samtliga idrotter genomförs *Coopers test* och/eller *beeptest* för att bedöma aerob kapacitet.⁷⁸ För bedömning av styrka varierar testerna lite mer. Lärarna i kanot och längdåkning refererar till ”G3”, vilket innefattar chins, dips och ”brutalbänk”, och ”G4” där också raka benlyft ingår.⁷⁹ Lärarna i friidrott nämner brutalbänk, men också spänst/snabbhetstester som 5-stegshopp, kulstötning och ”flygande 30 meters-löpning”.

Vidare menar de intervjuade att de sökande bör klara ”enkla” koordinationsövningar. Då testas rörlighet, koordination och balans. Lärarna i simning och kanot beskriver att rörligheten testas av en sjukgymnast. Sjukgymnasten screenar de sökande och rapporterar tillbaka om eventuella obalanser/snedställningar. Andra sätt att testa rörlighet är *Thomas test* och *Harres test*.⁸⁰

⁷⁷ Riksidrottsförbundet, 2012.

⁷⁸ *Coopers test* innebär att testpersonen springer så långt som möjligt på 12 minuter. Utifrån den avverkade sträckan beräknas ett testvärde. I ett *Beeptest* springer testpersonen fram och tillbaka mellan två punkter 20 meter från varandra. Ett pip ljud styr tempot i intervallerna; vid varje pip ska testpersonen ha nått till nästa punkt. Under testets gång minskas tiden mellan pipen successivt, man måste alltså springa snabbare och snabbare ju längre man kommer i testet. När testpersonen inte längre hinner till nästa punkt i tid registreras ett testvärde utifrån ett standardiserat testprotokoll.

⁷⁹ *Chins* utförs genom att testpersonen hänger i ett räcke med helt utsträckta armar och drar sig upp tills hakan är över räcket. *Dips* utförs genom att testpersonen greppar en dipsställning med händerna axelbrett isär, drar sig upp till raka armar – till startpositionen – för att sedan kontrollerat sänka kroppen, tills axeln är lägre än armbågen, och vända tillbaka till raka armar. *Brutalbänk* går ut på att testpersonen hänger i knäveckan med ryggen mot bänken och händerna flätade bakom nacken, och från detta läge utför situps upp till dess armbågen nuddar nederdelen av låret. *Raka benlyft* innebär att testpersonen hänger med raka armar i en ribbstol och drar benen rakt upp till händerna.

⁸⁰ *Thomas test* innebär att rörligheten i höftböjarmuskeln och benmusklerna studeras. *Harres test* är ett koordinationstest som börjar med en kullerbytta och följs av hopp över och krypning under tre hinder. Mellan varje hinder ska en pinne i mitten rundas.

” Inget avancerat, snarare ganska enkla saker, bland annat, kan man göra en kullerbytta framåt och bakåt. (simning)

” Vi har kört lite *basic* med hopp och kullerbyttor och sådant också. (friidrott)

Inom samtliga idrotter framhålls att testerna är en viktig del av antagningsprocessen. Det är dock inte enbart resultatet av testerna som är av intresse. De intervjuade understryker att de är minst lika, om inte mer, intresserade av hur de sökande utför testerna:

” Vi kollar jättemycket på hur de gör testerna, alltså hur mycket de tar ut sig, inte om de springer 12 på *beep* och så slutar. (alpint)

” Kastare är ju inte överglada när de ska springa *cooper*. Men faktum är att det är ett bra test för att se om man vågar bli trött. (friidrott)

Citaten illustrerar hur lärare önskar ”se” om de sökande gör testerna ordentligt, om de gör sitt bästa, om de ”vågar” ta ut sig och ”vad de har för go”. En gemensam uppfattning är att psykosociala egenskaper, som karaktär och motivation, är eftersträvansvärda.

Idrottsspecifika moment

Vidare bedöms såväl fysiska förmågor som psykosociala egenskaper genom att studera hur de sökande presterar i idrottsspecifika moment, till exempel teknikövningar och tävlingslika situationer. Avsikten är att bedöma ”hur de springer”, ”hur de simmar” och så vidare. I dessa moment agerar lärarna dels instruktörer, dels observatörer – de instruerar de sökande om vad som ska observeras och vad som ska göras samt observerar hur detta utförs.

” Så först observerar jag uppifrån så jag får se hur de gör i startmomentet, hur de betar sig i startmoment, hur de träffar vattnet, deras undervattenjobb, hur de gör en *break-out*, det vill säga precis innan de går upp och börjar simma så gör de det här. (simning)

” Vi tar fram en matchpunkt, som vi kallar det, till varje spelare, som de ska genomföra sista matchen. Så, här har vi ett individuellt samtal med alla spelare där vi berättar vad vi sett och vad vi skulle vilja se. (innebandy)

Med utgångspunkt i de idrottsspecifika momenten försöker lärarna genom sin yrkeserfarenhet att identifiera och urskilja idrottare som kan ta till sig instruktioner, har vilja att lära, träna och förbättra sig. De intervjuade framhåller att ett eftersträvansvärt beteende hos en sökande är ”professionella värderingar”, det vill säga att vara anpassningsbar och samarbetsvillig.⁸¹ En sökande värderas högt om hen förmår att följa instruktioner vid utförandet av idrottsspecifika moment. Här framhålls också, som vid fysiska tester, att attityd, motivation, inställning till träning och vilja att utvecklas är egenskaper som är positiva.

⁸¹ Cushion & Jones, 2006, s. 152.

Intervjuer och sociala aktiviteter

Trots att merparten av idrotterna i denna studie är individuella understryker de intervjuade att de flesta aktiviteter på ett RIG utförs gemensamt. Specialidrottselever äter, sover (på elevhem) och tränar tillsammans. Mot bakgrund av detta och om de sökande kan tänkas passa in i den skolidrottsliga miljön, betonas betydelsen av de sökandes sociala färdigheter, vad RF kallar ”livskunskaper (*life-skills*) – fungera i grupp, mognad och socialt stöd.”⁸²

För att bedöma sociala färdigheter genomförs under antagningsdagarna intervjuer och sociala aktiviteter (t.ex. vandring, matlagning, tävlingar/lekar, teambuildingövningar). De sociala aktiviteterna genomförs dels för att bedöma samarbetsförmåga och laganda (om de hjälper och motiverar varandra), dels för att skapa en avslappnad miljö:

” Ja, men *life-skills* underlättar för att skapa sig tid för skola, skapa sig tid för träning, skapa sig tid för sociala kontakter, även utanför kanot med kompisar och så vidare. (kanot)

” Vi försöker komma innanför skinnet på dem lite och få lite, se lite, hur de betar sig. Kommer den här personen passa in i gruppen, med de andra eleverna. (simning)

Utöver sociala aktiviteter genomförs intervjuer, ibland omnämnda som samtal, i syfte att undersöka livskunskaper. Dessa genomförs framför allt under antagningsdagarna, dock på olika sätt med olika inblandade och utifrån olika tidsaspekter, vad gäller antal tillfällen och minuter.

” Vi är ganska många tränare men vi klarar bara en halvtimme per person, och jag är medveten om att det definitivt är för lite. (friidrott)

” Vid intervjutillfället så delar vi upp det så att vi är två i en situation där vi sitter och pratar mycket teknik, kartor, orienteringsspecifika saker, plus att vi också väger in de här fem rubrikerna, som vi säger, motivation, vilja och sådana saker, smyger in, och sedan har vi en som sitter ner och pratar om den sociala biten. Så vi har egentligen, man kan säga att vi har en två-delad intervju. (orientering)

” De har lite längre samtal med kuratorer och lite kortare med oss. Men vi har lite olika ämnen som vi berör då. Här tycker jag att de samtalen ger mer. Det är intressantare att höra vad kuratorer säger, ofta har vi samma bedömning, men inte alltid. (innebandy)

Underlag för intervjutillfällena varierar men de intervjuade hänvisar främst till RF:s intervjumall, vilken har modifierats för att passa respektive idrott.⁸³ I vissa idrotter används kompletterande material som förberedelse eller underlag för intervjun. I dessa fall kan de sökande få ett frågeformulär hemskickat för att förbereda sig för intervjutillfället. Med hjälp av intervjuerna försöker lärarna, utöver att undersöka de sociala egenskaperna, bilda sig en uppfattning om vem den sökande är, om hen klarar att bo ensam, vilken inställning hen har till sin

⁸² Riksidrottsförbundet, 2012.

⁸³ Influerad av flygvapnets intervjuunderlag för rekrytering av piloter, men som modifierats för att anpassas till idrottslig miljö. Frågebatteriet innehåller 120 frågor.

idrott samt information om motivation och drivkraft. Det senare omnämns av flertalet lärare som *grit*.⁸⁴

Sammanfattningsvis var alla intervjuade, både SF-företrädare och lärare, överens om att antagningsdagarna är en grundläggande del av antagningsprocessen. Under dessa dagar genomförs tester, idrottsspecifika moment, sociala aktiviteter och intervjuer, vilka är behjälpliga vid huvudbedömningarna av de sökande.

Det slutgiltiga beslutet

Inför det slutgiltiga beslutet, urvalet av blivande RIG-elever, sammanställer lärarna bedömningarna. Sammanställningen genomförs med hjälp av diskussioner och specialiserade instrument som här benämns bedömningsmatriser.

Sammanställning av underlag för bedömning

Lärarnas bedömningar av de sökande sammanfattas i egendesignade matriser, formulär eller Excel-dokument:

” Vi har också jobbat fram antagningsmatriser ... som utgår från fem punkter där vi verkligen jobbar med att det här ska vi titta på i antagningsprocessen. (orientering)

” Det är ett formulär där vi försöker sammanställa de saker vi ser ... I slutet av dokumentet är det ett snittresultat. En siffra är ju inte allt kan man säga, men det ger en bra helhetsbild tycker vi då. (kanot)

Tabell 3. Exempel på bedömningsmatris: Svenska Kanotförbundets sammanställning av bedömningar och tester.

Namn	Intervju	Träning	Tävling	Teknik	Camper	G4	4 min	Medel
E	4.2	4.3	4.0	4.0	4.5	3.5	3.6	4.0
Ö	4.0	4.3	4.0	4,5	2.0	3.5	4.2	3.8
H	3.5	2.5	4.1	4.2	4.0	3.9		3.7
Q	3.5	2.8	4.2	4.2	3.5	4.0		3.7
R	4.0	4.3	3.6	3.3	3.0	3.9	3.3	3.6
A	3.2	2.2	4.2	2.5	4.5	2.5	3.8	3.3
L	4.0	3.2	3.8	3.5	2.0	2.0	3.8	3.2
W	3.5	2.5	3.0	1.5	1.0	2.6	3.3	2.5

Bedömningsmatriserna används som instrument för att överblicka de sökandes styrkor och svagheter. I matriserna kvantifieras de olika bedömningsområdena med hjälp av en skala, till exempel 0–5 eller 1–4, vilket genererar ett numeriskt värde som när det summeras ger en helhetsbild av en sökandes tidigare resultat (ranking, tävlingar), prestationer på tester samt framtoning i sociala sammanhang och i intervjuer. Därmed består de numeriska värdena delvis av ”objektiva” värden, som tävlingsresultat och träningsbakgrund, delvis av subjektiva värden utifrån sådant som framkommit i intervjuer. Den sammanfattande numeriska matrisen är dock inte allena avgörande:

⁸⁴ Duckworth m.fl., 2007.

” ... men sen måste man nästan gå bort från den här matrisen igen och tänka efter, vad är det vi har sett egentligen ... Man blandar liksom erfarenhet, känsla, tidigare, alltså andra saker, tillsammans med matrisen. (orientering)

De intervjuade menar att det är viktigt att ”gå bort” från matrisen och lita på det praktiska förnuftet, den erfarenhet som lärarna har. I sammanhanget betonas att de diskussioner som lärarna för tar utgångspunkt i bedömningar av utvecklingskurvor (prestation kontra prognos av prestation), biologiska förutsättningar och om huruvida individen i fråga kommer att klara av dubbla karriärer, det vill säga att kombinera utbildning och idrott.

Prognos som grund för antagningen

Det praktiska förnuftet, den erfarenhet som lärarna besitter, ligger till grund för diskussionerna. Lärarna beskriver hur de försöker förhålla sig till ett prognosvärde, det vill säga vad de sökande har för förutsättningar att nå nationell eller internationell elitnivå som seniorer. I relation till detta försöker lärarna förhålla sig till Skolverkets regler (bäst lämpad) och RF:s policy (de mest talangfulla), vilket relaterar till prestation (här och nu) kontra förutsägelse av prestation (framtid).⁸⁵ I denna studie uttrycker lärarna komplexiteten i det senare:

” Vi är tämligen ointresserade om någon hoppat en eller två meter i höjd, det intressanta är om de kan hoppa tre meter sen. (friidrott)

” ... så finns det en som har kanske inte kommit lika långt i sin utveckling men har en väldigt stor potential så då tittar man lite extra på den simmaren och tycker att här finns det möjligheter. De kanske inte simmat så många år. De har hållit på med annan idrott. (simning)

I förhållningssättet till prognosvärden framgår det av intervjuerna att det är svårt att förutsäga framtida framgång baserat på prestationer före och under puberteten. De intervjuade uttrycker en medvetenhet om biologiska skillnader bland de sökande och den relativa ålderseffekten:

” Den som vinner 16-klassen kanske är 1,84 m och har skägg och liksom 80 kg. Vi är en sport som alla andra, otroligt beroende av var du befinner dig i utvecklingen. (långdåkning)

” Det är inte speciellt många födda i januari och februari. Jag tror att det beror på att vi tittar på andra saker än bara spelnivå. Vi tittar på samtalen och sådana delar för då blir inte fysiken så avgörande på det sättet. (innebandy)

Förbunden och lärarna uttrycker medvetenhet om de potentiella fallgroparna som är förknippade med att fokusera för mycket på fysiska egenskaper och att det är svårt att förutsäga framtida framgångar baserat på prestationer i nuet.

⁸⁵ Roberts m.fl., 2019, s. 1163.

Förmåga att klara av gymnasiestudierna

Vad gäller prognos menar lärarna att de även, utöver det grundskolebetyg som krävs för att bli antagen till ett gymnasieprogram, beaktar elevens studiemeriter.

” Vi tittar på skolbetygen som vi tänker att kondition och skolbetyg där krävs det att du haft den här förmågan att kunna, antingen haft ett bra upplägg eller faktiskt kämpat när det tagit emot. (innebandy)

” Om man har 190 poäng men behöver 250 för att klara programmet då kommer inte detta vara bästa stället för dig, det kommer vara konstanta bekymmer med studierna. (friidrott)

De akademiska meriterna, det vill säga betygen, uppges ge en indikation på att den sökande har studieambition och kan hantera, eller klara av, dubbla karriärer.⁸⁶ Av intervjuerna framkommer att nuvarande RIG-elever har hög studieambition, ofta med goda betyg. I vissa idrotter är det därför inte nödvändigt att se över betygen hos de sökande:

” Över lag är det de bästa eleverna på skolan. De är extremt studiemotiverade. ... alpint är en dyr idrott, de har högpresterande föräldrar och har höga krav på sig rent studiemässigt. (alpint)

Över tid har de sökande generellt sett högre betyg i dag än historiskt, menar de mest erfarna lärarna i fokusgrupperna.

Ett kollektivt grundat antagningsbeslut

Generellt är förbund och lärare överens om att antagningsprocessen är komplex och tidskrävande, men också att den kännetecknas av samhörighet och samarbete. I fokusgruppsintervjuerna pratar lärarna i ”vi-form”:

” Sedan börjar pusslet, där vi tillsammans först gör en preliminär lista, varje skola, sedan har vi möten tillsammans där vi sitter och jämför olika åkare och rangordnar. (alpint)

Denna ”vi-process”, vilken karakteriseras av uttryck som ”vi gör det tillsammans” och ”vi är ett team”, är särskilt viktig inför det slutliga beslutet. Lärarna förlitar sig på sin professionella kunskap och sitt praktiska förnuft när de bedömer sökande, men de gör det kollektivt. Det slutgiltiga beslutet är därmed baserat på flera lärares uppfattning om varje sökande, något som kan beskrivas som en gemensam, kumulativt samlad, erfarenhet eller kompetens.

Denna samlade erfarenhet framträder när de intervjuade, i samtliga idrotter, framhåller att några av de sökande alltid är ”självklara”:

” Oftast är det två till tre som är ganska självklara, men att säg att tredje, fjärde, femte, sjätte är det oftast så små skillnader så att det liksom är ingenting nästintill. (simning)

” För det är som ni vet att när man tar ut någonting är det alltid lätt de fem första, men den som ska ha sex-sju är alltid de svåraste. (orientering)

⁸⁶ Stambulova & Wylleman, 2019.

Vid frågor om de sökande som inte är lika självklara framhåller lärarna att deras åsikter kan skilja sig åt. För att lösa dessa problem genomför lärarna argumenterande diskussioner, där varje lärare motiverar en sökande framför en annan. Hur balanserad och flexibel diskussionen är beror på lärarna. Det är dock inte uttryckligen en lärare som har den slutliga bestämmanderätten; uppfattningen är att det är ett kollektivt beslut. En horisontell organisationsstruktur utan hierarkiska nivåer framträder.

Även om det finns "självklara" kommande specialidrottselever uttrycker lärarna en medvetenhet om och en ödmjukhet över svårigheten att välja ut "rätt" sökande:

” Något har jag insett sedan ganska många år tillbaka och det är att det är en omöjlig uppgift, men jag har uppgiften. (orientering)

” Gissa, för det är lite det man får göra, expertgissa skulle jag väl säga, på hur det kommer gå för dem. (längdåkning)

Uppgiften att bland ett antal sökanden välja ut "rätt" specialidrottselever beskrivs som att den är "omöjlig", "svår" och en "expertgissning". Samarbetet under hela antagningsprocessen framhålls av alla i samtliga intervjuer och beskrivs som ovärderligt i slutskedet av processen under det slutgiltiga urvalet. Detta beror på att det allt oftare förekommer både kritik och överklaganden från de som inte blir antagna och från deras föräldrar eller klubbtränare:

” Det brukar bli ganska hätska telefonsamtal, det brukar hetta till ordentligt. (alpint)

” Det finns ingen instans att överklaga till. De ringer och säger att de tycker det skulle varit tvärtom. (friidrott)

En del av lärarna uttrycker att deras yrkeskunskaper i antagningsprocessen nedvärderas genom överklaganden. Och därmed att deras erfarenheter och idrottsspecifika, professionella kunskaper inte är betydelsefulla i jämförelse med mer explicita, "objektiva", värden, såsom resultat, statistik eller ranking.

I sammanhanget framhåller lärarna att resultat på ungdomstävlingar av många ses som "hårda data" och som en tillräcklig grund för att motivera ett urval. Med andra ord, resultaten har ett starkt egenvärde i respektive idrott, där de främsta utövarna på ungdomstävlingar ses som de mest begåvade och att det finns en viss press att välja ut dessa till ett RIG.

I takt med ökandet av överklaganden framhålls att det slutgiltiga beslutet är gemensamt och något de sedan står bakom:

” Men när vi är färdiga så är vi överens och vi stöttar besluten också. (simning)

” Därför är det viktigt när vi väljer ut, att vi är noggranna och verkligen är överens. (friidrott)

Den kollektiva beslutsprocessen bidrar till att säkerställa att de sökande bedöms så rättssäkert som möjlig, men de gemensamma besluten gör också att det finns en god grund inför eventuella frågor eller överklaganden.

Tabell 4. Idrottsgymnasiernas tillämpning av RF:s bedömningsområden.

Bedömningsområde	Metoder	Verktyg/instrument	Involverade bedömare
Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter	Uppsökande verksamhet (besöka tävlingar, kontakt etc.) Praktik/öppet hus (kanot) Statistik/resultat Fysiska tester Idrottsspecifika moment (teknik-övningar och tävlingslika situationer) Intervjuer (träningsbakgrund)	"Praktiskt förnuft" (Erfarenhet/expertkunskap) Internationella eller nationella tävlingsstatistik (ranking) (FINA-poäng, simning. Ranking, friidrott) Konditionstester (Cooper-test, Beep-test) Styrketester (G3, G4: längdåkning/kanot. Brutalbänk, 5-stegshopp, kulstötning: friidrott) Spänsttester (Friidrott) Mobilitetstester (koordination/rörlighet (Harres test - längdåkning) Intervjuformulär	Specialidrottslärare SF (simning, längdåkning) Fysioterapeut (bedömning av mobilitet: simning, kanot)
Idrottspsykologiska färdigheter	Fysiska tester Idrottsspecifika moment Intervjuer Sociala aktiviteter	"Praktiskt förnuft" (Erfarenhet/expertkunskap) Intervjuformulär Grit-enkät (friidrott, simning)	Specialidrottslärare Kuratorer, skolhälso team (innebandy)
Sociala färdigheter och förutsättningar	Intervjuer Idrottsspecifika moment Sociala aktiviteter ("teambuilding"-övningar, vandring, matlagning, tävlingar/ lekar)	"Praktiskt förnuft" (Erfarenhet/expertkunskap) Intervjuformulär	Specialidrottslärare Kuratorer, skolhälso team (innebandy)
Organisatoriska färdigheter och förutsättningar	Intervjuer	"Praktiskt förnuft" (Erfarenhet/expertkunskap)	Specialidrottslärare
Studieambition	Intervjuer Betygsutvärdering	"Praktiskt förnuft" (Erfarenhet/expertkunskap) Betygsskalan	Specialidrottslärare

5. Fördjupande utvecklingsstudier

Under projektets gång skapades en mängd kontakter med specialidrottsförbund, idrottsgymnasier och specialidrottslärare. Utifrån dessa kontakter genomfördes fyra fördjupande utvecklingsstudier: utvecklingsarbete med två idrottsgymnasier, analys av antagningstester i längdåkning samt medverkan vid antagning i alpint.

Workshops med två idrottsgymnasier

Inom projektets ram genomfördes två utvecklingsstudier i form av workshops, en med Sanda Idrottscentrum (SIC) i Jönköping och en med Malmö Idrottsgymnasium (MIG). Studierna syftade dels till att samla in erfarenhet från antagningsprocesserna vid dessa gymnasier, dels till att genom reflektion och diskussion bidra till kompetensutveckling av personal och genomlysning av de egna antagningsrutinerna.

Genomförande

Sammanlagt medverkade ett fyrtiotal personer i roller som lärare, mentorer eller företrädare för skolledningarna. Vid SIC medverkade 15 idrotter och vid MIG 17 idrotter. Eftersom de två gymnasiernas utbud av idrotter skiljer sig åt medverkade sammantaget 22 olika idrotter.

Utvecklingsstudierna genomfördes i följande steg:

Introduktion. Arbetet inleddes med föreläsningar som behandlade dels forskning inom området urval och antagningar till olika typer av utbildningar, dels utvalda preliminära resultat från den pågående studien om urval och antagning till idrottsutbildningar. Därefter presenterades tankarna bakom de båda utvecklingsstudierna som sedan fastställdes tillsammans med lärarna.

Arbete inom respektive idrott och i tvärgrupper. Den första delen av studierna genomfördes inom respektive idrott och syftade till att i varje specialidrott ”dokumentera erfarenheter kring urval och antagning”. Syftet var både att antagningsprocessen skulle tydliggöras för respektive specialidrottsgrupp, och att denna ”självvärdering” skulle vara en utgångspunkt för jämförelser mellan idrotterna. Som stöd för arbetet fanns ett arbetsmaterial som tillhandahållits av Linnéuniversitetet.

Den andra delen innehöll erfarenhetsutbyte mellan de olika specialidrotterna. Lärarna delades upp i tvärgrupper. Utifrån studiens första del jämfördes likheter och skillnader mellan de olika idrotterna och vilka kritiska frågor med mera som förelåg. Även här fanns ett arbetsmaterial som tillhandahållits av Linnéuniversitetet. Arbetet i idrottsgrupperna och tvärgrupperna summerades skriftligt i dokument som skickades in till Linnéuniversitetet.

Avslutande workshop. Utvecklingsstudierna avslutades med en workshop. Under ledning av medverkande från Linnéuniversitetet presenterades och diskuterades de olika grupperingarnas arbeten. Här definierades och diskuterades möjliga utvecklingsområden på kort och lång sikt.

Resultat

Redovisningarna från respektive specialidrott sammanställdes utifrån frågeområdena. Därefter följde ett erfarenhetsutbyte mellan de olika idrotterna. Här följer några centrala teman som identifierades och diskuterades mellan idrotterna.

En förlängd antagningsprocess

Det framgår att alla de involverade idrotterna på olika sätt i förväg inhämtar kunskap om de som eventuellt kommer att söka till idrottsgymnasiet. Det sker genom att man samlar information om tidigare resultat, ranking och liknande, dels genom till exempel tillgängliga resultatlistor och rankinglistor, dels genom närvaro och observation vid tävlingar och läger. Detta gör att lärarna i många fall känner till de blivande eleverna innan de har ansökt till idrottsgymnasiet.

Utifrån de bilder lärarna format av de sökande menar de att det finns skäl att skilja på ”tävlingsresultat” och ”tävlingserfarenhet”. Tävlingsresultat ses som en typ av mått på aktuell idrottslig förmåga, även om lärarna vet att exempelvis tidig tävlingsdebut och relativ ålderseffekt påverkar dessa resultat. Tävlingserfarenhet och antalet genomförda tävlingar ger värdefulla erfarenheter men kan även ses som ett uttryck för motivation och lust att tävla.

Det förekommer att lärarna ”tar referenser” på sökande elever. Här framfördes risken att kontaktade tränare ”pratar för sina elever”. För att minska den risken förordas att lärarna kontaktar andra tränare som sett de aktuella eleverna på tävlingar och läger, till exempel distrikts- eller landslagsledare.

En generell diskussion i samband med den förlängda antagningsprocessen rörde rättssäkerhet. Den handlade om att lärarna riskerar att ha förutfattade meningar om vissa sökande som de känner till sedan tidigare, medan andra är mera okända. Lärarna menar dock att denna risk är relativt liten eftersom de oftast känner väl till de aktiva i ”sina” idrotter.

RF:s bedömningsområden

Omfattande tid lades på att diskutera de fem bedömningsområden som angivits av RF.⁸⁷ Här framfördes att de angivna områdena är relativt generella precis som de tester som ofta används vid uttagningar till idrottsgymnasierna. Lärarna menade att testerna framför allt visar en ”faktisk” nivå vid ansökningstillfället, normalt under höstterminen i årskurs 9, men att de inte förmår visa framtida prestationsnivå eller en tänkt utvecklingspotential.

Grupperna diskuterade vilka tester som egentligen är relevanta för att göra ett urval som är hållbart ”på längre sikt”. Här framfördes att testerna riskerar att vara för generella och att de bör ersättas eller kompletteras med grenspecifika tester.

⁸⁷ Riksidrottsförbundet, 2012.

I samband med detta framfördes att lärarna kunde tänka sig att de sökande ska uppnå en ”miniminivå” som visar att den sökande har förutsättningar att kunna tillgodogöra sig idrottsgymnasieåren.

Intervjuer

I samband med diskussionerna om testerna och de olika områdena betonades återkommande betydelsen av intervjuerna, eftersom det är här man kan lära känna eleverna.

I diskussionerna framkom önskemål om att utveckla lärargruppens kompetens när det gäller genomförandet av intervjuerna, till exempel genom utbildning i intervjumetodik, eftersom detta normalt sett inte ingår i utbildningen i ämnet specialidrott.

Vissa idrotter sänder ut intervjufrågorna eller intervjuområdena i förväg. För- och nackdelar med detta upplägg diskuterades. De sökande blir bättre förberedda men risken finns att föräldrarna hjälper till. Lärarna menar att det likväl blir mer ”tidseffektivt” om eleverna är förberedda eftersom man härigenom kan ”gräva lite djupare” och följa upp deras svar.

I diskussionerna framfördes möjligheten med flera olika intervjuare för bättre möjligheter till sambedomning, antingen att till exempel två lärare medverkar vid varje intervju eller att olika lärare ansvarar för intervjuernas olika intervju-teman. Detta skulle kunna underlätta en senare sambedomning.

Här diskuterades också möjligheten och fördelen med att lärare från olika idrotter vid samma idrottsgymnasium skulle kunna samverka vid genomförandet av intervjuerna. På så sätt skulle kollegor från en annan idrott vid samma skola kunna vara ett stöd vid bedömningar av de sökande. Detta menade lärarna eventuellt kunde bli för tidskrävande, men de var överens om att de skulle kunna samverka mera mellan idrotterna och lära av varandras erfarenheter.

Vidare framfördes fördelen med medverkan av personal från elevhälsoteamet vid intervjuerna. Detta ansågs som särskilt viktigt när det gäller inflyttande elever och när det finns osäkerhet om huruvida de kommer att klara av den sociala situationen som följer av att flytta hemifrån och att bo på ett elevboende. Här kan det vara en fördel att ta hjälp av en kurator för att få in andra perspektiv.

Slutlig bedömning

Inför det slutliga antagningsbeslutet sker en sammanvägning av resultat, tester, intervjuer, provträningar med mera. Lärarna resonerar sig fram till ett gemensamt beslut genom en rangordning av de sökande. Här är uppfattningen att samverkan mellan lärarna är av stor vikt. Det är också här lärarna menar att en samverkan mellan lärare från olika idrotter vid samma gymnasium kan vara en fördel. Det kan vara extra viktigt för idrotter med enbart en lärare i specialidrott.

Över lag anser lärarna att de lägger allt större vikt vid intervjuerna än tidigare. Även här framhölls att de olika idrotterna kan lära av varandra.

Utvärdering och uppföljning

Det saknas kontinuerlig och systematisk utvärdering och uppföljning av antagningarna, både på kort och på lång sikt, hur eleverna klarar kombinationen av studier med en elitsatsning under sina gymnasieår respektive hur deras utveckling och idrottsnivå ser ut efter gymnasiet.

Summering av utvecklingsarbetet med två idrottsgymnasier

Av utvecklingsarbetet framgår att den process som äger rum på dessa två stora idrottsgymnasier ligger väl i linje med vad som framkommit vid våra intervjuer med samtliga idrottsgymnasier. Skolornas personal beskriver (1) en förlängd antagningsprocess i form av närvaro och observation vid tävlingar och läger, inhämtande av rankinglistor och tävlingsresultat, (2) antagningsdagar med bland annat intervjuer, tester, provträningar och samarbetsövningar, och (3) den slutliga bedömningen där lärarna resonerar sig fram till gemensamma beslut byggda på en sammanvägning av resultat, tester, intervjuer, provträningar med mera. De teman som kortfattat beskrivits stimulerar till olika utvecklingsfrågor. I slutet av rapporten föreslås några utvecklingsområden som har identifierats utifrån vårt utvecklingsarbete med de två idrottsgymnasierna.

Analys av antagningstester i längdåkning

I samband med intervjuer med företrädarna för längdåkning diskuterades de fysiologiska tester som under ett flertal år genomfördes i samband med antagningarna till RIG. Det ledde till en fördjupningsstudie med syfte att studera vilket samband som egentligen finns mellan resultaten från dessa tester och senare tävlingsframgångar på juniorelit- och seniorelitnivå. Här beskrivs denna fördjupningsstudie tämligen kortfattat. I bilaga 1 beskrivs den mera omfattande i text och med ett antal tabeller. Studien kommer även att redovisas i en särskild rapport till Svenska Skidförbundet och utgöra underlag för en vetenskaplig artikel.

Syfte och genomförande

Det övergripande syftet med studien är att analysera om man genom fysiologiska tester kan identifiera blivande framgångsrika längdskidåkare på juniornivå och seniornivå, det vill säga om det utifrån testresultaten går att förutsäga kort- eller långsiktiga tävlingsresultat (FIS-poäng).

Resultaten som analyserades bygger på genomförda fysiologiska tester med 193 elever som antogs till längdskidgymnasierna under perioden 2002–2006.

Testbatteri och tävlingsresultat

Som underlag för uttagningarna till längdskidgymnasierna genomfördes sju standardiserade tester,⁸⁸ utifrån vilka analyserna i fördjupningsstudien gjorts.

Tävlingsresultaten beskrivs med hjälp av det ranking- och poängsystem, FIS-poäng, där den som segrar får den lägsta poängsiffran och övriga deltagare i stigande skala efter prestation mätt i tid (se tabell 5 i bilaga 1).

Resultat

Undersökningsgruppen bestod av 193 personer födda mellan 1985 och 1991. I den studerade gruppen är ungefär två av tre elever (69 %) födda under första halvan av året. Jämförelser med befolkningsstatistik visar att det finns en relativ ålderseffekt (RAE) i den antagna gruppen elever i förhållande till årskullarna 1985–1991.⁸⁹ Däremot visar studien inte på några samband mellan erhållna FIS-poäng och när under året man är född inom den utvalda gruppen. Med andra ord fanns det inte några skillnader i tävlingsresultat beroende på i vilken månad åkarna är födda.

Samband mellan tester och tävlingsresultat

Det var ett starkt samband mellan resultat i sprint senior och resultat i distans senior. Med andra ord är en god senioråkare ofta bra i både sprint och distans. Detsamma gäller sambandet mellan sprint och distans för juniorer. Däremot är sambanden svagare mellan resultat som junior och resultat som senior, särskilt i förhållande till distans senior (se tabell 6 i bilaga 1).

Studien visar inte på några klara samband mellan uppmätt syreupptagningsförmåga och FIS-poäng; varken den uppmätta syreupptagningsförmågan eller styrketesterna vid antagningstillfället kunde förutsäga senare tävlingsresultat.

Analyser genomfördes för att studera eventuella skillnader beträffande test- respektive tävlingsresultat för de tio åkare som erhöll lägst FIS-poäng (presterade bäst) och de tio åkare som erhöll högst FIS-poäng i sprint och distans för juniorer och seniorer.

88 *Maximal syreupptagningsförmåga, VO₂-max*: Den aktiva bär under hela testet en andningsmask över näsa och mun för att registrera VO₂, och ett pulsband för att registrera hjärtfrekvensen. Under testet är hastigheten konstant och individuellt anpassad efter löpförmåga. Belastningen höjs varje minut genom ökad lutning på bandet. Testet tar normalt 5–8 minuter och avslutas när testpersonen upplever att maximal ansträngning är uppnådd eller om testledaren väljer att avbryta. Testresultat för VO₂-max presenteras i L/min som ett absolut värde och i ml/kg/min för ett relativt värde, även kallat testvärde.

Counter movement jump (CMJ) och CMJ (a) är ett vertikalt hoppstest som innebär att testpersonen snabbt går ned till 90 grader i knäleden, eller eget valt djup, och direkt efter hoppar så högt som möjligt. Allt sker i en rörelse och testen utförs i två olika former, med händerna på höfterna genom hela hoppet eller (a) där armarna pendlas med i upphoppet.

Squat jump (vänster/höger) är ett hoppstest som genomförs med fötterna axelbrett isär och händerna på höfterna genom hela hoppet. Efter en "kontrollerad nigning" ner till 90 grader i knäleden ska det vara en liten paus på någon sekund, för att ta bort förspänningseffekten, innan ett explosivt vertikalt hopp utförs.

Dips utförs genom att testpersonen greppar en dipsställning med händerna axelbrett isär, drar sig upp till raka armar – till startpositionen – för att sedan kontrollerat sänka kroppen, tills axeln är lägre än armbågen, och vända tillbaka till raka armar.

Chins (eller pull-ups) utförs genom att testpersonen hänger i ett räck med helt utsträckta armar och drar sig upp tills hakan är över räcket.

Brutalbänk: Testpersonen hänger i knävecken med ryggen mot bänken och händerna flätade bakom nacken och utför från detta läge situps upp till dess armbågen nuddar nederdelen av låret.

10-hopp: Testpersonen startar stående på en fot, utför 10 mångstegshopp (så långa som möjligt) och avslutar jämfota.

89 Statistiska centralbyrån, 2022.

De bästa kvinnliga och manliga juniorsprintåkarna hade bättre värden i alla testerna i synnerhet gällande syreupptagningsförmåga. Detta innebär att resultaten i de fysiologiska testerna samvarierat med resultat i juniorsprint (se tabell 7 i bilaga 1).

De bästa kvinnliga juniordistansåkarna hade bättre värden i alla tester. De bästa manliga juniordistansåkarna hade bättre syreupptagningsvärden men i övrigt hade de sämre eller likvärdiga testresultat som den lägre presterande gruppen. Ett samband kunde konstateras mellan tester och juniorresultaten både i sprint och i distans (se tabell 8 i bilaga 1).

Resultaten för seniorsprint visar inte samma systematiska skillnader som observerades bland juniorerna. Den bättre gruppen, bestående av både kvinnliga och manliga åkare, uppvisar en förbättrad syreupptagning. Däremot fanns ingen tydlig korrelation mellan styrketesterna och tävlingsresultaten (se tabell 9 i bilaga 1).

Resultaten av test- och tävlingsresultaten för seniordistans visar på samma mönster. Den bättre gruppen, bestående av både manliga och kvinnliga åkare, visade bättre syreupptagningsförmåga. I övrigt fanns inga signifikanta skillnader i testresultaten mellan de två grupperna (se tabell 10 i bilaga 1).

Diskussion och summering av analysen

Eftersom syftet med idrottsgymnasierna är att erbjuda stöd till talanger med bäst förutsättningar att som seniorer nå nationell eller internationell elit, är det av stor vikt att studera om de fysiologiska testerna som SF använder har förmåga att förutsäga senare idrottsframgångar, det vill säga om testerna kan identifiera de som har ”bäst” förutsättningar.⁹⁰

Resultaten visar på en tydlig RAE i hela den undersökta gruppen. Detta kan tänkas förklaras av att deltagarna i gruppen hade nått längre i fysisk utveckling när de testades i årskurs 9, vilket gav dem en fördel vid urvalet till idrotts-gymnasiet. Däremot kunde ingen snedfördelning i gruppen observeras i förhållande till erhållna FIS-poäng.

Vi har kunnat konstatera att testerna kan förutsäga resultat på juniornivå men inte på seniornivå. Det kan ju anses rimligt att de fysiologiska testerna har samband med resultat på kort sikt. Detta skulle ju också kunna hänga samman med RAE.

Utifrån resultaten av denna studie kan man fundera över om det över huvud taget är möjligt att genom tester – på idrottare i 15–16-årsåldern – se vilka som kommer att bli framgångsrika skidåkare, på kort eller lång sikt.⁹¹ Det kanske inte handlar om vilka tester som genomförs utan att det faktiskt är ”en omöjlig uppgift”.

En annan reflektion är att de genomförda testerna är tämligen generella. Kanske skulle mera grenspecifika tester ge ett annat resultat. Här bör också betonas att efter de genomförda testerna i årskurs 9 erhåller eleverna flera års träning under gymnasietiden. Denna träning påverkar naturligtvis de resultat eleverna gör som juniorer.

⁹⁰ Riksidrottsförbundet, 2012, s. 1.

⁹¹ Jämför Hafsteinson-Östenberg m.fl., 2011.

Ett ytterligare perspektiv skulle kunna vara att testa seniorelitåkarens fysiologiska kvaliteter och sedan se vilka av dessa som hade identifierats som potentiella framgångsrika skidåkare.

Trots att testerna inte kan förutspå vare sig kort- eller långsiktiga resultat kan de betraktas som en indikator på träningsnivån hos de sökande vid antagnings-tillfället. De skulle då kunna vara viktiga för att se om de sökande är på en sådan fysisk nivå att de kan tillgodogöra sig åren på längdskidgymnasiet. De utförda testerna skulle kunna användas som en grund för den individuella utvecklingsplanen för varje åkare och möjligen ligga till grund för träningsplaneringen fram till gymnasieintaget. Testerna skulle sedan kunna upprepas på hösten år 1 på gymnasiet för att ge en bild av åkarens aktuella nivå inför skolstarten.

I slutet av rapporten återkommer resonemanget om olika testers förmåga att förutsäga senare idrottsframgångar och i vilken omfattning de kan bidra till att välja ut de elever som har ”bäst förutsättningar”.

Medverkan vid antagning till alpina skidgymnasier

Intervjuerna med företrädare för alpint ledde till fortsatta diskussioner kring de befintliga antagningsformerna.

Företrädare för Linnéuniversitetet bjöds in för att följa och medverka i de olika stegen i antagningsprocessen till de alpina skidgymnasierna. Detta samarbete väckte ett antal utvecklingsfrågor och tankar som kan fungera som inspiration för andra SF.

Genomförande

Varje år söker cirka 150 elever till landets alpina skidgymnasier. Av dessa antas 85–100 elever på RIG och NIU. Eftersom Svenska Skidförbundet ser RIG och NIU som ett gemensamt system samverkar alla landets alpina skidgymnasier under hela antagningsprocessen. Detta innebär en stor mängd möten kring antagningarna från och med de inledande antagningsdagarna fram till det slutliga urvalet.

Linnéuniversitetet fick möjlighet att följa hela antagningsprocessen från förberedelserna inför antagningarna i november till och med den gemensamma samlingen med alla landets sökande i slutet av januari.

I förberedelserna inför antagningsdagarna samverkade Linnéuniversitetet med förbundets gymnasieansvariga vid en revidering och utveckling av den befintliga intervjuguiden. Detta ledde fram till ett möte med företrädare för samtliga alpina RIG respektive NIU där den reviderade intervjuguiden introducerades. Vid det tillfället genomfördes också en kort ”lektion” i intervjumetodik och hur den nya intervjuguiden skulle användas. Efter antagningsdagarna summerades intrycken av den reviderade intervjuguiden av förbundets gymnasieansvariga tillsammans med Linnéuniversitetet.

I slutet av januari genomfördes ett centralt läger där Linnéuniversitetet fick närvara vid de dagliga lärarmötena samt medverka i diskussionerna och ge synpunkter på processen.

Den alpina antagningsprocessen

När ansökningstiden till RIG och NIU gått ut kallas alla sökande till den skola de sökt i första hand. Där genomförs intervjuer, fysiologiska tester, olika teknikträningar med mera. De olika momenten under antagningsdagarna ser likadana ut på alla gymnasieorter. Deras resultat förs in på en gemensam ansökningssida som är tillgänglig för alla alpina gymnasielärare.

Sista helgen i januari genomförs ett gemensamt läger, Centralt skolningsläger (CSL). Lägre pågår under tre dagar och är öppet för alla som sökt till något av landets alpina RIG eller NIU. Under dagarna genomförs träningspass där fokus ligger på friåknings-, slalom- och storslalomteknik.

På lägre medverkar lärare från landets samtliga RIG och NIU. Lärarna delas in i grupper med företrädare för de olika gymnasieorterna, och hinner se alla sökande under de tre träningspassen. Efter ett genomfört pass gör varje lärare en individuell bedömning av de sökandes prestationer under det genomförda passet. Därefter jämför lärarna sina bedömningar och resonerar sig fram till en samsyn gällande prestationer, färdigheter och slutlig bedömning av varje elev. Bedömningarna efter CSL läggs också in på den gemensamma ansökningssidan.

I underlaget för antagningsbeslutet ingår också en ungdomstävling där alla sökande kan delta och där alla skidgymnasielärare är närvarande och kan observera de sökande i ett tävlingsområde.

Därefter kommer en process där gymnasieföreträdarna tillsammans samordnar sina antagningar. De jämför och rangordnar de sökande. De försöker försäkra sig om att ingen sökande ska förlora på att de sökt ”fel” gymnasium – ambitionen är att de högst rankade av de sökande ska erbjudas plats på något RIG eller NIU.

Sammanfattning – det alpina exemplet

Antagningsprocessen till de alpina skidgymnasierna skiljer sig från andra idrotter och kan ses som ett intressant exempel att inspireras av.

Här följer en sammanfattning av processen:

- De sökande genomför antagningsdagarna på den skola de sökt i första hand.
- All information om de sökande, från bland annat tester, intervjuer och observationer, är tillgänglig för alla skolor via en gemensam ansökningssida.
- En gemensam bedömning genomförs där alla sökande bedöms av lärare från alla gymnasierna.
- En gemensam uttagningsprocess äger rum där alla skolor samverkar.
- RIG och NIU ses som en gemensam resurs.

6. Analys och förslag på utveckling av antagningsprocessen

I detta kapitel kommer vi att analysera våra resultat utifrån fem validitetsaspekter: (1) innehållsaspekt, (2) materiell aspekt, (3) strukturell aspekt, (4) extern aspekt och (5) konsekvensaspekt. Vi kommer även att granska resultaten ur ett teknologiskt och kommunikativt perspektiv.⁹²

Slutligen ger vi förslag på revidering och utveckling av urvalsprocessen utifrån de slutsatser vi dragit av projektets olika delar.

Analys av urvalsprocessen utifrån olika validitetsaspekter

Analys utifrån en innehållsaspekt

Analysen av hur väl innehållsaspekten tillgodoses har gjorts utifrån hur väl man innehållsligt tillgodoser kraven i gymnasieförordningen.⁹³

” Den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ska ges företräde vid urval till utbildningen.

Vi inleder med en relativt utförlig analys av RF:s bedömning av idrottslig förmåga och de bedömningsområden som enligt riktlinjerna ska ligga till grund för antagningen.⁹⁴

” Syftet med riks-idrottsgymnasierna är att erbjuda stöd till talanger med bäst förutsättningar att som seniorer nå nationell eller internationell elit.

Den idrottsliga förmågan är i RF:s riktlinjedokument indelad i fem bedömningsområden: (1) Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter, (2) Idrottspsykologiska färdigheter, (3) Sociala färdigheter och förutsättningar, (4) Organisatoriska färdigheter och förutsättningar samt (5) Studieambition.

Till varje område finns preciserande beskrivningar av vad som ska bedömas. Utöver detta har RF gett SF i uppdrag att utarbeta specifika kriterier som ska användas vid bedömning inom respektive idrott och som ska klargöra vad som krävs för att bli antagen. Kriterierna varierar mellan idrotterna, men kravet att de ska representera helheten är detsamma. SF ska även avgöra hur de olika bedömningsområdena ska sammanvägas.

⁹² Fritt efter Messick, 1992, 1995.

⁹³ SFS 2010:239, §25, s. 7.

⁹⁴ Riksidrottsförbundet, 2012.

Enligt specialidrottslärarna i vår studie används RF:s riktlinjedokument inklusive dess bedömningsområden till stor del som grund för urvals- och antagningsprocessen.

Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter

För att bedöma idrottsspecifika kunskaper och färdigheter ska specialidrottslärarna utifrån riktlinjerna ta hänsyn till sex idrottsliga särdrag: träningsbakgrund, tidigare prestationer, relativ ålderseffekt (RAE), fysiologiska förutsättningar, tekniska förutsättningar och färdigheter samt taktiska förutsättningar och färdigheter. Det föreligger en utmaning i att särskilja dessa särdrag om alla ska bedömas, vilket kan resultera i fragmenterade test- eller bedömningsformer.

Inom projektet har vi genom intervjuer med specialidrottslärare och analyser av antagningstester kunnat konstatera att de tester som genomförs vid urvalet till idrottsgymnasier främst är av generell karaktär. De möjliggör en bedömning av de fysiologiska förutsättningarna hos de sökande eleverna. Om dessa testresultat ges en betydande tyngd riskerar RAE att spela en avgörande roll för utfallet. Vidare verkar inte testerna med någon större säkerhet kunna förutsäga framtida idrottsprestationer.⁹⁵

Det finns även en risk för att fysiologiska förutsättningar och idrottsliga färdigheter sammanblandas, vilket andra studier även visar.⁹⁶ Det finns därför skäl för att göra en tydlig distinktion mellan de bedömningsformer som används för idrottsliga färdigheter och de som används för fysiologiska förutsättningar, vilket vi återkommer till.

Vidare bör samtliga idrotter, likt längdåkning, vara väldigt noggranna och kritiska vid urvalet av de tester som genomförs i samband med urvals- och antagningsprocessen. Ska exempelvis en diskuskastares fysiska förmågor mätas genom ett Cooper-test? Ska en alpin skidåkares överkroppsstyrka bedömas med hjälp av chins? De test som används bör ha en klar relevans och tillförlitlighet för att kunna ligga till grund för ett urval utifrån gymnasieförordningens krav som innebär att ”de mest lämpliga” eleverna antas till idrottsgymnasier. En tydlig avgränsning av de fysiologiska förutsättningarna (i vilket en analys av RAE bör ingå) kan underlätta för lärare på fältet att bedöma området.

Av tidigare studier framgår att specialidrottslärare i regel bedömer idrottsspecifika kunskaper och färdigheter med hjälp av sitt praktiska förnuft.⁹⁷ Detta utgörs av lärarnas erfarenheter av att ”se”, eller känna igen mönster av positiva utfall, det vill säga vad som kännetecknar de processer där unga idrottare de ”sett” utvecklats till elitidrottare. I mindre utsträckning görs en bedömning av specifika taktiska förutsättningar och färdigheter, (vilket kan ha att göra med urval av idrotter). Vilka tekniska respektive taktiska förutsättningar och färdigheter (utförande av centrala moment i den specifika idrotten) som är väsentliga och hur dessa bäst låter sig bedömas utifrån de kvalitetsgrunder vi lyft fram, framstår i allmänhet som oklart.

Bedömningen av ungdomars idrottsspecifika kunskaper och färdigheter börjar ofta långt innan eleverna har möjlighet att söka till ett idrottsgymnasium. Detta

⁹⁵ Se avsnittet Analys av antagningstester i längdåkning i denna rapport; Hafsteinsson-Östenberg m.fl., 2011.

⁹⁶ Peterson, 2011; Sæther, Peterson & Matin, 2017.

⁹⁷ Lund & Liljeholm, 2012, s. 29.

sker genom att specialidrottslärare utanför skolkontexten inom den specifika idrotten identifierar lovande ungdomar och därmed gör ett preliminärt urval av elever. Denna process genomförs via besök på olika ungdomstävlingar – på lokal, regional och nationell nivå – men också genom att lärarna införskaffar kunskap om resultat och statistik över idrottare som kan bli aktuella för urval till RIG. Denna process är enligt lärarna nödvändig och en förutsättning för den ”riktiga” antagningen vid antagningsdagarna av RIG-elever.

Denna förlängda urvalsprocess menar vi kan ha ett betydande värde genom att den kan bidra med ett gediget och relevant underlag för urvalet. Däremot menar vi att denna förlängda urvalsprocess behöver formaliseras och tydliggöras. Om exempelvis de sökande till idrottsgymnasier på ett mer systematiskt sätt ska dokumentera sina tränings- och tävlingserfarenheter under en avgränsad tid och få dessa vidimerade kan denna dokumentation på olika sätt bidra till en större säkerhet vid urvalet.

Dokumentationen kan bidra till att validera flera idrottsliga bedömningsområden. Den kan även användas som underlag vid de intervjuer som genomförs under de dagar då urvalet görs. De som ansvarar för urvalet har då ett mer gediget underlag till sitt förfogande för att bedöma de sökandes idrottspecifika kunskaper och färdigheter. Vi återkommer till detta i samband med våra förslag.

Idrottspsykologiska färdigheter

För att bedöma idrottspsykologiska färdigheter framgår i riktlinjerna att specialidrottslärare ska ta hänsyn till attityd, vilja, motivation, hängivenhet och ”driv”.⁹⁸ En gemensam uppfattning bland lärarna är att psykosociala egenskaper, såsom karaktär och motivation, är eftersträvansvärda och något de bedömer genom olika inslag under eller i samband med antagningsdagarna; vid fysiska tester, genom intervjuer och ibland genom enkäter.

Lärarna understryker att de i samband med de fysiska testerna är minst lika om inte mer intresserade av hur de sökande utför testerna än resultaten på desamma. De vill ”se” om de sökande gör testerna ordentligt, om de gör sitt bästa, om de ”vågar” ta ut sig och ”vad de har för go”. Således bedöms även idrottspsykologiska färdigheterna med hjälp av fysiska tester. Vidare är idrottspecifika övningar till hjälp för lärarna, som genom sin yrkeserfarenhet ska identifiera och urskilja hur väl idrottare kan ta åt sig instruktioner, vilken vilja de har att lära, träna och förbättra sig. Lärarna framhåller att ett eftersträvansvärt beteende hos en sökande är att vara anpassningsbar och samarbetsvillig.⁹⁹

När det gäller de metoder som används för att fokusera just på de idrottspsykologiska färdigheterna finns begränsad evidens för att använda sig av psykologiska/kognitiva tester i urvals- och antagningsprocesser.¹⁰⁰ Därför menar vi att intervjuformen är att föredra. Risken för så kallad ”skön målning”, vilket innebär att den sökande försöker framställa sina färdigheter på det sätt som man tror är eftersträvansvärt kan minimeras genom att ansvariga har tillgång till en dokumentation som visar den sökandes faktiska idrottsliga erfarenheter. Vid en intervjusituation kan även den sökandes motivation och intresse för gymnasie-studierna också behandlas, vilket rimmar med gymnasieförordningens krav.

98 Riksidrottsförbundet, 2012.

99 Cushion & Jones, 2006.

100 Kalén m.fl., 2021.

Sociala och organisatoriska färdigheter och förutsättningar

De sociala och organisatoriska färdigheterna utgör egentligen två skilda bedömningsområden. Vi har emellertid inte kunnat se att det görs någon klar åtskillnad mellan dessa båda områden. Därför behandlar vi dem samlat.

Inom bedömningsområdet sociala färdigheter och förutsättningar ingår att specialidrottslärare ska bedöma "livskunskaper, fungera i grupp, mognad och socialt stöd". För att bedöma sociala färdigheter genomförs under antagningsdagarna intervjuer med de sökande. Därutöver genomförs olika typer av sociala aktiviteter (t.ex. vandring, matlagning, tävlingar/lekar, "teambuilding-övningar), där de sökandes agerande observeras. De sociala aktiviteterna genomförs dels för att skapa en avslappnad miljö, dels och kanske framför allt för att ge underlag för bedömning av de sökandes samarbetsförmåga och laganda, det vill säga i vad mån de sökande hjälper och motiverar sina medsökande.

På motsvarande sätt som de idrottspsykologiska färdigheterna bedöms sociala och organisatoriska färdigheter och förutsättningar genom att ansvariga fokuserar på hur de sökande utför olika tester och inslag som ingår under antagningsdagarna. Sociala och organisatoriska färdigheter och förutsättningar är även betydelsefulla ur ett studieperspektiv med tanke på gymnasieförordningens krav, där lämpligheten handlar om att klara av gymnasiestudierna.

Studieambition

Utöver den grundläggande behörigheten i form av grundskolebetyg som krävs för att söka till ett gymnasieprogram, beaktar lärarna de sökande elevernas studiemeriter. De akademiska meriterna, betygen, ger en indikation på att den sökande har studieambition och kan klara av att kombinera utbildning och idrott.¹⁰¹

Slutsatser:

- Den förgällring i form av identifiering och preliminärt urval av elever som inom vissa idrotter äger rum under året innan den formella ansökningsperioden inleds, är främst baserad på det första bedömningsområdet, idrotts-specifika kunskaper och färdigheter.
- I varierande mån beaktas samtliga fem bedömningsområden under antagningsprocessen.
- Vid urvalet tillämpas ett holistiskt tillvägagångssätt, där resultat från samtliga bedömningsområden läggs samman. Det är inte på förhand fastställt hur de olika bedömningsområdena ska vägas mot varandra i olika skeenden av processen.
- Vid prövning av bedömningsområdet idrotts-specifika kunskaper och färdigheter förekommer fysiologiska tester inom samtliga idrotter. Dessa tester är ofta generella och inte idrotts-specifika. Fysiologiska förutsättningar borde därför kunna utgöra ett eget bedömningsområde.
- De intervjuade specialidrottslärarna som svarar för urvalet är väl förtrogna med RF:s fem bedömningsområden.

¹⁰¹ Stambulova & Wylleman, 2019.

På många håll används matriser som underlag – där numeriska skalor givit utfallet av de sökandes prestationer ett värde – för att ge de ansvariga en överblick av helheten i de bedömningar som gjorts. När det gäller de olika bedömningsområdenas relativa vikt har vi däremot inte kunnat se några motsvarande värden. Det är snarare en holistisk bedömning som görs, där den relativa vikten är implicit, inte explicit. Dock är det vår uppfattning att de idrottsspecifika kunskaperna och färdigheterna väger tyngst. Bedömningsområdenas relativa vikt är emellertid något som efterfrågas av RF – det ska vara tydligt för de sökande vad urvalet baseras på.

Analys utifrån en materiell aspekt

Den materiella aspekten innebär en granskning av i vad mån det underlag som inhämtas från varje sökande motsvarar den helhet som framgår av innehållsaspekten.

Slutsatser:

- Den personal som är involverad i prövningarna lägger ned ett stort arbete på att göra urvalsprocessen så noggrann som möjligt.
- Det finns inte något enskilt test (psykologiskt, kognitivt eller fysiologiskt) som med säkerhet kan förutsäga i vad mån en sökande kan utvecklas till nationell eller internationell elit.¹⁰²
- Ur ett likvärdighetsperspektiv är det viktigt att hänsyn tas till de sökandes varierande fysiska utveckling vid antagningstillfället. Resultaten från olika fysiska tester bör därför beaktas med stor omsorg.
- Tävlingsresultat presterade under året före den formella antagningsprocessen bör på motsvarande grunder beaktas med stor försiktighet.
- På många håll använder man sig av någon form av multipla prövningar eller stationssystem när olika kvaliteter bedöms, något vi starkt tillstyrker. Det går inte att använda samma bedömningsform för att fånga in RF:s fem olika bedömningsområden.
- Intervjuer under antagningsprocessen genomförs på varierande sätt. Olikheter föreligger beträffande underlag, det vill säga vilka som svarar för intervjuerna och den tid som läggs på intervjuer. En tydlighet gällande vad som ska/kan inhämtas och bedömas med hjälp av intervjuer är betydelsefull för såväl antagningsansvariga som sökande.
- Det är vanligt förekommande att flera bedömare involveras i både urvalsprocessen och de beslut som fattas gällande antagning, och att beslut om antagning sker efter kollegial diskussion. Den kollegiala arbetsformen rekommenderar vi starkt, inte minst ur ett rättssäkerhetsperspektiv.
- I flera fall gör lärarna explicita bedömningar av de sökande genom sammanfattningar i egendesignade matriser, formulär eller Excel-dokument. Vi vill uppmuntra till ett fortsatt arbete med dessa instrument för att utveckla kvaliteten och tydligheten i antagningsgrunderna.

¹⁰² Hafsteinsson-Östenberg m.fl., 2011; Kalén m.fl., 2021; Avsnittet Analys av antagningstester i längdåkning i denna rapport.

Analys utifrån en strukturell aspekt

De bedömningar som görs ska också svara mot de olika kvalitetsnivåer – på prestationer vid testsituationer – som kan tänkas föreligga. Vad som utmärker varje kvalitetsnivå behöver klargöras.

Slutsatser:

- RF har uppdragit åt SF att utarbeta specifika kriterier för hur de sökande ska bedömas. I allmänhet saknas dock tydliga kriterier mot vilka bedömningarna görs.
- I flera fall gör lärarna bedömningar med stöd av egendesignade matriser eller formulär. De ger de olika kvalitativa nivåerna numeriska värden, vilka sedan används som grund för en sammanfattande bedömning. Vad de numeriska värdena står för är emellertid inte helt klart.

Analys utifrån en extern aspekt

Utifrån den externa aspekten är det väsentligt att följa upp sambandet mellan de bedömningar som gjorts i samband med antagningen och idrottsliga respektive studierelaterade resultat som presteras under skoltiden.

Slutsatser:

- Det förekommer i allmänhet inte några systematiska uppföljningar av hur väl de antagna utvecklas idrottsligt och studiemässigt under utbildningen.
- Det görs i regel inte heller några uppföljningar av det som bedöms i samband med antagningen, varken under eller efter utbildningen.

Analys utifrån en konsekvensaspekt

Utifrån en konsekvensaspekt gäller det att bedöma vilka eventuella sociala konsekvenser antagningen får, exempelvis konsekvenser för olika sociala grupperingar som kan gynnas eller missgynnas av antagningen. Tidigare forskning har visat hur den socioekonomiska bakgrunden är av avgörande betydelse för möjligheterna att bli antagen till idrottsgymnasier och senare nå elitnivå som senior; man kan tala om ett socioekonomiskt glastak beträffande talangpyramiden, om en osynlig barriär för de som inte har engagerade och stödjande föräldrar med god ekonomisk standard.¹⁰³ De flesta landslagsidrottarna har gått på idrottsgymnasium. I många idrotter är det mycket svårt att nå landslaget om man inte blir antagen till idrottsgymnasiet och får möjligheten till en verksamhet anpassad till studier och träning. Därför kan urvalet till idrottsgymnasier ses som en tidig urvalsprocess för landslaget. Efter detta urval smalnar pyramiden av, man kan tala om ”pyramidens midja”.

Slutsatser:

- Det förekommer inte någon systematisk uppföljning ur ett socioekonomiskt perspektiv av de elever som antas eller inte antas.
- Att ge studieresultat och studieambitioner en ökad betydelse skulle sannolikt gynna sökande med en starkare socioekonomisk bakgrund.

¹⁰³ Fahlström m.fl., 2015.

- Den förgällring som förekommer inom vissa idrotter och som bygger på olika typer av resultat som presterats under åren före antagningen gynnar ungdomar som tidigt involverats i idrotten.

Analys utifrån ett teknologiskt och ett kommunikativt perspektiv

Prövningens kvalitet med tanke på säkerhet och likvärdighet har till stor del sin grund i ett teknologiskt perspektiv. Tydligheten i de metoder som används och de kvalitativa grunder som bedömningar görs mot bidrar till urvalsprocessens kommunikativa kvaliteter; den är till stöd både för sökande som genomgår prövningen och för den personal som medverkar i densamma.

Ur ett kommunikativt perspektiv bör elever i grundskolan tidigt informeras om möjligheterna att söka till ett idrottsgymnasium. De bör också ges möjligheter att involveras i idrotten och samla på sig ett underlag som är värdefullt i samband med den formella antagningen.

Den uppföljning och återkoppling som ges till de sökande i samband med urvalet kan ur ett kommunikativt perspektiv inkludera information om vad som kan bidra till den sökandes utveckling. Detta kan vara betydelsefullt både för de elever som antas och för de sökande som måste välja andra vägar i livet. En kontinuerlig uppföljning som ligger till grund för individuella utvecklingsplaner och utvecklingssamtal innebär att det kommunikativa perspektivet stärks.

Våra utvecklingsförslag

I följande avsnitt presenterar vi samlat våra förslag till utveckling av urvalsprocessen. Det inleds med att vi utifrån de analyser som genomförts i detta projekt föreslår vissa revideringar av RF:s bedömningsområden. Därefter ger vi vissa förslag på utveckling av de urvalsformer som används.

Förslag på revidering av RF:s bedömningsområden

De bedömningsområden som föreslås framgår översiktligt av figur 1, där även deras relativa vikt kan anges.

	Idrott	Studier	Relativ vikt (%)
Bakgrund	Idrottslig bakgrund (träning-bakgrund, tävlingsbakgrund)	Studiebakgrund (skol-erfarenheter, val av program)	
	Idrottspecifika kunskaper och färdigheter (inkluderande teknik, taktik)		
	Fysiologiska förutsättningar (i relation till RAE)		
Motivation och psykologiska förutsättningar	I relation till idrott	I relation till studier	
Sociala och organisatoriska förutsättningar	I relation till idrott	För att kombinera idrott och studier	

Figur 1. Förslag på reviderade bedömningsområden.

Idrottsspecifika kunskaper och färdigheter

Vi föreslår att bedömningsområdet idrottsspecifika kunskaper och färdigheter delas in i tre olika fält: idrottslig bakgrund, idrottsspecifika färdigheter och fysiologiska förutsättningar.

Den sökandes idrottsliga bakgrund inrymmer såväl tränings- som tävlingsbakgrund. Den går att bedöma med hjälp av en tränings- och tävlingsdagbok som baseras på idrottserfarenheter en viss tid före antagningsdagarna. Dagboken kan även utgöra underlag för intervjuer som genomförs vid antagningsdagarna. Den idrottsliga bakgrunden ger även en bild av den sökandes motivation och aspiration.

De ansvariga för urvalsprocessen har en gedigen erfarenhet av att bedöma idrottsspecifika färdigheter. De inslag som används bör fortsatt väljas och utformas av respektive SF/RIG. Vi har emellertid sett att det i mindre utsträckning görs en bedömning av taktiska förutsättningar och färdigheter (t.ex. använda egna förmågor och styrkor så framgångsrikt som möjligt och anpassa sig till motståndarens styrkor och svagheter), vilket kan ha att göra med vårt urval av idrotter. Dessa områden skulle kunna tillhöra bedömningsområdet idrottsspecifika färdigheter, i vilket varje SF, tillsammans med specialidrottslärare, bör precisera vilka tekniska respektive taktiska förutsättningar och färdigheter som är väsentliga och hur dessa bäst låter sig bedömas utifrån de kvalitetsgrunder vi lyft fram.

Genom att göra åtskillnad mellan fysiologiska förutsättningar och idrottslig förmåga går det att vara tydligare med att relativ ålderseffekt tas i beaktning. Detta skulle underlätta för lärarna, då en bedömning av fysiologiska förutsättningar i en idrottsgymnasiekontext ofta sammanblandas med idrottsliga kunskaper och färdigheter,¹⁰⁴ vilket för med sig att man vid sökandet efter talang finner fysisk förmåga.¹⁰⁵ Det gäller vidare att vara noggrann vid urvalet av de tester som används och reflektera över vad som mäts och hur idrottsrelevanta testerna egentligen är.

Motivation och psykologiska förutsättningar

För att bedöma idrottspsykologiska färdigheter framgår av riktlinjerna att specialidrottslärare ska ta hänsyn till attityd, vilja, motivation, hängivenhet och ”driv”. Då de fyra begreppen är likartade föreslår vi att motivation används som vägledande term. Motivation och psykologiska förutsättningar är även betydelsefulla för gymnasiestudierna, varför vi föreslår att bedömningsområdet avser både idrott och studier.

När det gäller motivation och psykologiska förutsättningar rekommenderar vi även fortsättningsvis intervjuer som bedömningsform. Motivation kan förslagsvis relateras till den tränings-/tävlingsbakgrund som föreslås utgöra en del av underlaget vid bedömning av idrottsspecifika kunskaper och färdigheter.

Sociala och organisatoriska förutsättningar

Vi föreslår att de sociala och organisatoriska förutsättningarna behandlas samlat och relateras till både idrott och studier. Utifrån gymnasieförordningens krav ska

¹⁰⁴ Lund & Olofsson, 2009.

¹⁰⁵ Peterson, 2011; Sæther, Peterson & Matin, 2017.

den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ges företräde vid urval till utbildningen. Då handlar det om att den som antas ska ha goda sociala och organisatoriska förutsättningar för att hantera kombinationen idrott och studier.

Förslag på utveckling av urvalsformer

De som ansvarar för urvalet lägger ned stor omsorg och tid på att göra ett kvalificerat urval av de sökande. Den tid som används för urvalet är för många långt utöver den som ingår i läraruppdraget. Lärarna har kollektivt utvecklat en betydande och kvalificerad erfarenhet genom åren vad gäller urvalsprocessen. Våra studier visar också att de inslag som förekommer under antagningsdagarna i allmänhet är väl grundade och ytterst relevanta utifrån uppdraget. Vi har även imponerats av det kollegiala engagemang och samarbete som präglar urvalsprocessen på många håll.

Våra förslag till utveckling handlar främst om att tydliggöra de bedömningsgrunder som lärarna använder sig av och som synliggör de kvaliteter som ligger inbäddade i lärarnas professionella erfarenhet:

- Den procedur som innebär att ansvariga under en tid före själva antagningsprocessen inhämtar information om tänkbara sökande bör formaliseras och systematiseras. Detta skulle kunna innebära att elever som är intresserade av att söka till idrottsgymnasier anmäler sitt intresse och under en tid dokumenterar sina tränings- och tävlingserfarenheter. Lärare kan också om de har möjlighet under denna tid observera potentiella sökande under tränings- och tävlingsverksamhet. Det väsentliga är att denna period blir formaliserad och tydlig för framtida sökande.
- Om tester genomförs bör de vara idrottsrelevanta; det bör vara klargjort vad som mäts och varför, utifrån den specifika idrottens perspektiv och hur dessa tester värderas med hänsyn till den relativa ålderseffekten liksom till de sökandes tidigare träningshistorik.
- Enligt RF:s riktlinjedokument ska varje SF avgöra hur de olika bedömningsområdena ska vägas mot varandra. Vilken relativ vikt respektive bedömningsområde ges och hur denna sammanvägning görs bör tydliggöras. Detta är viktigt både för de sökande och för de antagningsansvariga.
- Intervjuer bör genomföras i någon form av stationssystem, där stationerna är formerade utifrån varje bedömningsområde. De som ansvarar för intervjuerna blir då "experter" på sina respektive bedömningsområden.
- De lärare som är involverade i urvalsprocessen bör vara utbildade för uppgiften och behöver vara väl förtrogna med de bedömningsgrunder som tillämpas. Vidare bör de som svarar för intervjuer med sökande också vara utbildade i intervjumetodik.
- Utbildning av lärare i specialidrott bör omfatta innehåll om urval och antagning till ämnet specialidrott.
- Inom respektive bedömningsområde behöver klara kriterier utvecklas som tydliggör den kvalitativa variation mot vilken bedömningar görs. Arbetet med att utveckla bedömningsmatriser pågår på olika håll och har ett stort värde. Med klara kriterier bidrar dessa matriser till säkerhet i urvalet men underlättar även för nya lärare som ska involveras i urvalet.

- Det kan finnas skäl att tydliggöra den miniminivå som den sökande måste uppnå inom respektive bedömningsområde. Detta kan vara betydelsefullt såväl för de sökande som för den personal som ansvarar för bedömningen.
- Former för systematiska uppföljningar av elevernas utveckling under och efter utbildningen behöver utvecklas. Uppföljningen under utbildningen kan användas som grund för utvecklingssamtal eller uppföljning av individuella studieplaner. Uppföljningen kan också användas som grund för förbättring av antagningsformerna.
- En uppföljning av de elever som antas bör även inkludera ett socioekonomiskt perspektiv.
- De elever som gallras bort eller som inte antas bör vid några tillfällen följas upp utifrån ett socioekonomiskt perspektiv.
- Den uppföljning och återkoppling som ges till de sökande i samband med urvalet kan ur ett kommunikativt perspektiv inkludera information om vad som kan bidra till den sökandes utveckling. Detta kan vara betydelsefullt både för de elever som antas och för de sökande som måste välja andra vägar i livet.
- Vi vill starkt tillstyrka att utvecklingen av urvalsformerna görs inom ramen för ett kollegialt samarbete, vilket vi sett präglar urvalsprocessen på många håll. Den kollegiala arbetsformen och det kollegiala engagemanget bidrar till att urvalet till idrottsgymnasierna görs med hög kvalitet.
- Ansvaret för antagningsprocessens olika inslag behöver tydliggöras genom samverkan mellan representanter för RF och SF/gymnasieskolor.

7. Avslutande diskussion

Kvaliteten i den process som leder till att elever antas vid svenska idrotts- gymnasier är betydelsefull, dels ur ett samhällsperspektiv, dels ur ett individu- ellt perspektiv för alla de ungdomar som strävar efter att bli elitidrottare sam- tidigt som de också vill kunna lägga grunden för ett kommande arbete utanför idrotten. Det handlar för individerna om möjligheten till dubbla karriärer, och för samhället om att säkerställa att Sverige som nation även fortsättningsvis är framstående i den globala idrotten. Idrottsgymnasierna utgör inte en absolut förutsättning för att unga talangfulla ungdomar ska kunna utvecklas till elit- idrottare inom sin idrott. Det finns även andra vägar – dörren till elitnivån är inte stängd för dem som inte antas.¹⁰⁶

Idrottsgymnasier som av Skolverket har fått tillstånd att ge ämnet specialidrott kan vara av två slag, RIG och NIU. RIG har riksrekrytering (förstahandsmottag- ning) och eleverna får inackorderingsstöd. NIU har främst lokal eller regional antagning. Av RF:s information framgår att eftersom RIG är riksrekryterande är kraven på socialt omhändertagande högre där än inom NIU, som är lokalt förankrade. Vid båda typerna av idrottsgymnasium följer ungdomarna ett av de nationella gymnasieprogrammen. 26 SF ger RIG, medan 44 SF ger NIU. 24 av förbunden ger både RIG och NIU.

Antagningen till idrottsgymnasierna bygger på både vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Den beprövade erfarenheten är en kollektivt grundad kunskapsgrund som visat sig vara särskilt betydelsefull i detta fall. Skolverket beskriver beprövad erfarenhet så här:¹⁰⁷

” Beprövad erfarenhet består av kunskap som har vuxit fram i det vardag- liga arbetet i förskola och skola, genom att de verksamma tillsammans prövar och omprövar, diskuterar och kritiskt granskar sin egen verksam- het. Det är alltså professionens egen, gemensamma, kunskap som växer fram över tid.

Att i en urvalsprocess förutse individers utveckling är i sig ett synnerligen svårt uppdrag, men genom att grunderna för urvalet synliggörs och diskuteras kan kvaliteten i urvalsprocessen kontinuerligt förbättras. I den avslutande diskus- sionen lyfter vi fram några områden som vi bedömer bör leda till en ödmjuk hållning till svårigheten i det uppdrag de ansvariga har. Vi vill även föra fram betydelsen av en kontinuerlig kritisk granskning och uppföljning för den bepröv- ade erfarenhet som antagningsprocessen vilar på.

¹⁰⁶ Nyberg m.fl., 2023.

¹⁰⁷ Skolverket, 2023.

Urvalets giltighet

Uppdraget som ligger till grund för denna rapport avser antagningsprocesserna till RIG. De slutsatser och förslag vi för fram bygger på samtal med representanter för sju förbund och representanter för tretton RIG samt medverkan vid antagningsprocesser inom ett av förbunden. Medverkande förbund ansvarar för sex individuella idrotter och två lagbollidrotter, såväl sommaridrotter som vinteridrotter.

Under senare år har mediabevakningen av idrottsgymnasierna ökat. Exempelvis har Aftonbladet i en serie artiklar, under samlingsnamnet ”Utgallrad”, granskat de svenska ishockeygymnasierna och skildrat olika slags problematik.¹⁰⁸ I artiklarna framgår bland annat hur svenska elitishockeyklubbar systematiskt handplockat sökande, hur elever som inte anses utvecklas i rätt takt har blivit utfrysade och hur det förekommer fusk gällande de antagna elevernas skolbetyg. Dessa gymnasier ingår inte i RIG-systemet utan i NIU-systemet, vilket är fallet för de flesta lagbollssporterna.

Vi har i vår granskning av antagningen till RIG inte sett de avarter där det varit idrottsföreningars specifika intressen som legat till grund för antagningen. Där emot bör RF, SF, skolor och föreningar vara vaksamma när det kommer till hur uttagningar sker och hur åren på idrottsgymnasierna gestaltar sig för eleverna utifrån deras idrottslig utveckling och studieprestationer.

Vi har också haft som syfte att bidra till att antagning och urval till idrottsgymnasierna sker på ett rättssäkert vis och att de sökande ungdomarna ges likvärdiga möjligheter att antas till en för dem attraktiv och betydelsefull utbildning.

Eftersom villkoren för antagning kan skilja sig åt mellan NIU och RIG kan våra resultat inte utan vidare generaliseras till alla idrottsgymnasier med specialidrott. Exempelvis återfinns de två största lagbollidrotterna – fotboll och ishockey – inom NIU-systemet. Däremot kan de kvalitetsgrunder vi använt som grund för att diskutera och utveckla antagningen till RIG även gälla idrottsgymnasier inom NIU-systemet.

Ett ”omöjligt” uppdrag?

Antagningen till idrottsgymnasierna regleras formellt genom gymnasieförordningen och RF:s riktlinjer för urval till riksidrottsgymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar. Gymnasieförordningen anger att den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ska ges företräde vid urval till utbildningen. Bästa förutsättningar handlar då om att både kunna klara av det gymnasieprogram man antagits vid och att enligt riktlinjerna ha en idrottslig förmåga som ger förutsättningar att som seniorer nå nationell eller internationell elit.

Förutsättningarna för att klara av gymnasieprogrammet prövas liksom annan gymnasieutbildning genom slutbetygen från grundskolan. Behörigheten är reglerad i all gymnasieutbildning, medan urvalet i övrigt, till de program där det är fler sökande än antalet platser, sker på grundval av konkurrens.

¹⁰⁸ Brenning, 2022a, 2022b, 2022c, 2022d, 2023.

Det är avsevärt svårare att bedöma om en sökande som är 15–16 år gammal har förutsättningar att som senior nå nationell eller internationell elit. Flera av de lärare vi intervjuar återkommer till att det egentligen är ett omöjligt uppdrag, men att man lägger ned all möjlig möda för att hantera detta omöjliga uppdrag. Eftersom det är så mycket som händer i en ung människas liv under gymnasieåren är det mycket svårt att hitta en urvalsmetod som med hög precision kan se till att de väljs ut också är de som når nationell eller internationell elit.

Vi har i en av våra fördjupande studier granskat sambandet mellan fysiologiska tester i samband med urvalet och senare framgångar på elitnivå. Det har visat sig vara tämligen små samband som föreligger. Även om olika tester av idrotts ungdomar skulle kunna visa att en individ vid en viss tidpunkt har vissa förutsättningar att bli en elitidrottsutövare är det en helt annan sak att kunna förutsäga att denna individ kommer att utvecklas till nationell eller internationell elit som senior. Utveckling bygger på ett samspel mellan förutsättningar och den miljö en person ingår i och hur väl detta samspel fungerar i olika avseenden.

Antagningarna till idrottsgymnasierna bygger, implicit, på antagandet att man i årskurs 9 kan förutse vilka som kommer att bli elitidrottare på högsta nivå som senior, men intervjuade i denna studie beskriver detta som en omöjlig uppgift. Forskning inom området har också visat att ju tidigare urvalet görs, desto mer gynnas de tidigt utvecklade av åldersfaktorn. Urvalets tidpunkt bestäms inte av när individen ”är redo”, utan av det svenska skolsystemet. Det skulle vara möjligt att kompensera för sent blomstrande talanger genom att tillåta senare antagning till idrottsgymnasierna, till exempel genom att ansöka till årskurs 2 på gymnasiet. Det skulle kräva omfattande organisatoriska anpassningar, men det skulle ge fler intresserade elever större chans att komma in på idrottsgymnasierna.

Ett uppdrag som är svårt att utvärdera

Det görs inga systematiska uppföljningar av hur det går för de elever som antas till idrottsgymnasierna. De lärare vi samtalat med menar dock att det är få som hoppar av sin utbildning. Det är förstås möjligt att via den tävlingsdokumentation som föreligger ta reda på vilka av de ungdomar som antagits som verkligen nått nationell eller internationell elit. Men det som egentligen är intressant för de som är ansvariga för utbildningarna är vad det är som gjort att vissa kunnat nå elitnivån. Det handlar om att få vetskap om vad det är i miljön som är betydelsefullt för att denna utveckling ska komma till stånd. Det är förstås minst lika intressant att ta reda på vad det är som gjort att andra som bedömts ha förutsättningar inte kommit att nå denna elitnivå. Är det något i miljön eller är det andra omständigheter som varit avgörande. Det kan ju vara minst lika intressant att få vetskap om kvaliteten i samspelet med alla de faktorer som man från gymnasieskolan har svårare att påverka.

I ungdomarnas liv ingår ju även en idrottsmiljö, som vanligen är föreningsbaserad. Betydelsefulla aktörer i sammanhanget är de idrottsföreningar eleverna tillhör och den tävlingsverksamhet de ingår i. Vidare har ungdomarna en social tillhörighet, som förstås är oerhört betydelsefull för en ung växande människa. Det är alltså många faktorer som ska samverka positivt för att ungdomar ska utvecklas till elitnivå och erövra en examen från det gymnasieprogram de följer.

Begreppet dubbla karriärer har två noder: idrott och studier. För vissa har kanske möjligheten att realisera akademiska eller yrkesmässiga ambitioner varit väl så lockande som en idrottslig karriär. Har man skaffat sig möjligheter att komma in på en attraktiv utbildning, har kanske detta ur ett längre perspektiv kommit att innebära att den idrottsliga karriären fått stryka på foten. Den idrottsliga karriären är för de allra flesta tämligen kort, och det är en mycket liten andel idrottare som kan leva gott, ekonomiskt, på sin idrott. En karriär som ledare inom idrotten kunde förstås vara ett intressant alternativ för många utövare. Men även denna karriärväg måste betecknas som högst osäker om den ställs emot en säker framtid som läkare, ingenjör eller liknande.

Lärarkollektivet – en praxisgemenskap

Urval och antagning genomförs till stor del gemensamt och i samverkan mellan lärarna vid idrottsgymnasierna. Gemenskapen kan ur ett teoretiskt perspektiv kallas praxisgemenskaper (*community of practice*)¹⁰⁹. I praxisgemenskapen finns en gemensam intention med verksamheten, och dess praktik vilar på vissa gemensamma värden.¹¹⁰

Av de fokusgruppsintervjuer som genomförts framgår att lärarna på de olika skolorna arbetar på ett likartat sätt. De arbetar i tämligen små sammanhållna grupper, där de gemensamt hanterar uppdraget och de olika aktiviteter som följer av detta. De utvecklar också en gemensam erfarenhetsgrund som de använder sig av vid nya antagningar. Lärarnas gemensamma engagemang är påtagligt i deras beskrivningar av genomförandet av urvals- och antagningsprocessen. Detta engagemang framgår genom lärarnas beskrivning av den kollegiala ”vi-processen”, vilken karakteriseras av uttryck som ”vi gör det tillsammans” och ”vi är ett team”.

Vidare beskriver lärarna i samtliga lärargrupper hur de använder sig av en uppsättning verktyg (metoder) – tester, idrottsspecifika moment, intervjuer, sociala aktiviteter – och dokument (matriser, formulär, ”portaler”, intervjuguiden). Denna ”delade repertoar” är specifikt anpassad för att stödja antagningspraktiken och inkluderar såväl formell som informell kommunikation som ska leda fram till det slutliga urvalet av elever.¹¹¹

I tidigare studier av specialidrottslärares praktik som rör urvals- och antagningsprocesser har det framkommit att den bygger på praktiskt förnuft, en form av tyst kunskap, som baseras på ”...vad instruktörerna ’ser’ hos de ungdomar som sökt till NIU”, med slutsatsen att identifikationsprocesser är subjektiva men behöver utvecklas till att bli mer objektiva och formella.¹¹²

I föreliggande studie framträder också det praktiska förnuftet, den tysta kunskapen, men resultaten visar att det inte bara handlar om att ”se” utövare utan att det som har ”setts” tydliggörs språkligt genom diskussioner med andra lärare. Under hela urvals- och antagningsprocessen (identifiering och preliminärt urval av elever, antagningsdagar och det slutgiltiga beslutet) samlar lärarna gemensamt erfarenheter och kunskaper, vilka klargörs genom samtal och interaktion i form av specialidrottsliga kunskaper.¹¹³

109 Lave & Wenger, 1991; Wenger, 1998.

110 Hedberg, 2014.

111 Wenger, 1998, s. 82.

112 Lund & Liljeholm, 2012, s. 29.

113 Lave & Wenger, 1991; Wenger, 1998.

Denna kommunikativa process är särskilt viktig inför det slutliga kollektiva beslutet, vilket kännetecknas av samarbete och samhörighet. Följaktligen genomförs antagningsprocessen i idrottsspecifika praxisgemenskaper, där lärarna är sammansvetsade och hjälps åt. Den slutliga bedömningen, urvalet av elever, är inte något en enskild lärare beslutar om, det är snarare ett kollektivt beslut som förhandlats fram i lärargrupperna.

Utmaningen ligger i att vidareutveckla de språkliga redskapen, så att dessa även inkluderar kvalitativa nivåer och den variation som föreligger i form av idrottsliga och studiemässiga förutsättningar som de sökande ungdomarna besitter. Det innebär att sätta de tysta erfarenhetsbaserade kunskaperna som lärarna besitter i rörelse.¹¹⁴ Vidare är det genom den språkliga reflektionen som den erfarenhetsbaserade kunskapen utvecklas – motsatsen innebär att den förblir tyst.

Förslag till förändringar

I våra slutsatser är vi positiva till väldigt mycket i de antagningsprocedurer vi erfarit genom våra studier.

Vi menar att det är värdefullt att de ansvariga lägger ned tid utöver den reglerade anställningstiden för att lära känna potentiella sökande inom den egna idrotten. Vi menar vidare att det är ett stort värde i det arbete de ansvariga lägger ned på själva antagningen och de antagningsdagar då de sökande får genomgå allehanda provningar. De ansvariga använder sig i allmänhet av ett flertal olika metoder för att pröva de sökande, vilket ger ett allsidigt underlag när urvalet sedan ska göras. De ansvariga lärarna arbetar sig fram mot urvalet genom att dokumentera och värdera den information som genereras, vilken sammanställs i ett underlag som används som grund för själva urvalet. Slutligen argumenterar och diskuterar de sig fram till ett slutligt urval av sökande.

Varje lärarlag utvecklas genom det kollegiala arbetet, till en form av praxisgemenskap (*community*) där man delar och tillämpar överenskomna värden. Denna kollegiala process är vi mycket positiva till, och de förslag vi fört fram kan enligt vårt förmenande ytterligare förfinas denna process.

Vi föreslår att den process som flertalet förbund tillämpar för att lära känna de framtida sökande, vilken föregår den formella ansökan till idrottsgymnasierna, ska formaliseras och systematiseras. Om unga lovande idrottare under högstadietiden både informeras om möjligheterna att söka till RIG eller NIU och uppmanas att under en viss tid inhämta dokumentation som är användbar när de söker, kan mycket vinnas. Om en individ under exempelvis ett års tid för tränings- och tävlingsdagbok, vilken kan vidimeras exempelvis av tränare, och som även innehåller reflekterande inslag, kan värdefull information genereras. Denna information kan användas som grund för bedömning av den idrottsliga förmågan i sig men också som grund för de intervjuer som genomförs. Formaliseringen av denna inledande process bidrar till att öka likvärdigheten och härigenom rättssäkerheten i den samlade urvals- och antagningsprocessen.

Vi föreslår även vissa förändringar av de bedömningsgrunder som RF angivit för bedömning av idrottslig förmåga. Dels att bedömningsområdet idrottspecifika kunskaper och färdigheter delas in i tre olika fält: idrottslig bakgrund;

¹¹⁴ Göranson, 2011.

idrottsspecifika färdigheter; fysiologiska förutsättningar. Dels att motivation och psykologiska förutsättningar samt sociala och organisatoriska förutsättningar avser både idrott och studier.

Våra förslag bygger delvis på gymnasieförordningens direktiv som handlar om att den sökande som ska väljas ut är den som har bäst förutsättningar att klara den samlade utbildningen, det vill säga både idrott och gymnasiestudier. Då bör det vara rimligt att intervjusituationerna behandlar både idrott och studier, men kanske framför allt förhållandet mellan idrott och studier. Hur klarar en ung individ av att hantera sin träning när hen samtidigt ska hantera sina studier?

Den uppdelning av idrottsspecifika kunskaper och färdigheter vi föreslår bygger till stor del på möjligheten att genom olika metoder tydligare pröva respektive kvalitet. Den idrottsliga bakgrunden kan ges ett innehåll via den tränings- och tävlingsdagbok vi föreslår ska användas både i den dokumentation som ska lämnas in i samband med ansökningen och som underlag vid de intervjuer som genomförs. I samband med antagningsdagarna får de sökande i allmänhet genomföra olika idrottsrelaterade prov för att visa sina idrottsspecifika färdigheter. Även fysiologiska förutsättningar prövas i regel genom olika typer av tester. Dessa olika typer av prov och tester bör förstås ha en hög legitimitet inom den egna idrotten.

Vidare föreslår vi att SF utvecklar kriterier som inte bara tydliggör den kvalitativa variationen inom respektive bedömningsområde utan också vad som utmärker de olika kvalitetsnivåerna. Detta bidrar till att underlätta samstämmigheten mellan olika bedömare samtidigt som det utgör en hjälp när nya lärare ska introduceras i bedömningsuppdraget.

Vi menar också att det kan finnas skäl att tydliggöra den miniminivå som de sökande måste uppnå inom respektive bedömningsområden; de fastställda krav på idrottslig förmåga som motsvarar de behörighetskrav för studier som sökande måste förhålla sig till.

Intervjuer utgör en betydelsefull del av antagningen inom alla studerade idrotter. Vi föreslår att det läggs ned tid och arbete på att utveckla lärarnas skicklighet i intervjuande. Det kan göras genom utbildning, men även genom att lärarna efter genomförda intervjuer gemensamt reflekterar över hur väl dessa genomförts. Reflektionen kan gynnas av att intervjuerna genomförs av ett par lärare gemensamt, där den ena läraren har det huvudsakliga ansvaret för intervjun, medan den andra förutom att bidra till intervjun även ska dokumentera densamma till stöd för en gemensam reflektion när antagningen är genomförd.

Vi förordar också möjligheten att genomföra kortare intervjuer stationsvis. Då behandlas vid varje station ett specifikt tema av en eller ett par lärare som specialiserat sig på just detta tema. Här är vi inspirerade av en antagningsform som används bland annat vid vårdutbildningar och lärarutbildningar, så kallade multipla miniintervjuer (MMI). Ursprungligen användes MMI inom antagning till vårdutbildningar för att pröva de sökandes kommunikativa förmåga, förmåga att argumentera, lämplighet för hälso- och sjukvårdsarbete samt de sökandes helhetsintryck.¹¹⁵ Genom flera stationer ökar möjligheten att standardisera innehållet i intervjuerna och därmed även jämförbarheten och tillförlitligheten.

115 Reiter m.fl., 2007.

Slutligen föreslår vi att man inom respektive idrott utvecklar former för systematiska uppföljningar av elevernas utveckling såväl under som efter gymnasieutbildningen. Vi menar att de kvaliteter som prövas i samband med antagningen ska ha en sådan giltighet att de kan följas upp i samband med utvecklingssamtal under utbildningens gång. Det är antagningens kommunikativa värden det gäller att tillgodose.

En systematisk uppföljning ska också kunna användas som grund för utvärdering och förbättring av själva antagningsproceduren. Vid utvecklingssamtal eller systematiska uppföljningar kan man få vetskap om vilka faktorer som framstår som särskilt kritiska i fråga om elevernas utveckling i olika avseenden. En systematisk uppföljning riktar även blicken på förhållandet mellan idrott och studier. Vi har tidigare sett att förhållandet mellan specialidrotten och gymnasieskolans övriga ämnen kan karakteriseras som två skilda världar.¹¹⁶ En uppföljning kan härigenom bidra till att samspelet förbättras.

116 Hedberg, 2014.

Referenser

- Andersson, F. (2021). En ny idrottsutbildning ”för elever som verkligen är på elitnivå”: Ett förslag med möjliga implikationer. *Idrottsforum.org*.
- Bloom, B. S. (1985). *Developing talent in young people*. New York, NY: Ballantine Books.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), s. 77–101.
- Braun, V. & Clarke, V. (2021) One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), s. 328–352.
- Brenning, P. (2022a). Förbundet: Ibland hamnar ungdomar i kläm. *Aftonbladet*, 22 februari, 2022.
- Brenning, P. (2022b). Storklubbar vägrar prata om utfrysningar. *Aftonbladet*, 8 oktober, 2022.
- Brenning, P. (2022c). Utfrysningen. *Aftonbladet*, 9 oktober, 2022.
- Brenning, P. (2022d). Här får 99 procent högsta betyg. *Aftonbladet*, 26 oktober, 2022.
- Brenning, P. (2023). Elever köpte platser på elitgymnasium. *Aftonbladet*, 4 november, 2023.
- Bridge, M. & Toms, M. (2012). The specializing or sampling debate: A retrospective analysis of adolescent sports participation in the UK. *Journal of Sports Sciences*, (31) 1, s. 1–10.
- Burgess-Limerick, T. & Burgess-Limerick, R. (1998). Conversational interviews and multiple-case research in psychology. *Australian Journal of Psychology*, 50(2), 63–70.
- Carlson, R. (1991). *Vägen till landslaget – En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*. Doktorsavhandling. Stockholm: Gymnastik- och idrottshögskolan.
- Casey, C. & Childs, R. (2011). Teacher education admission criteria as measure of preparedness for teaching. *Canadian Journal of Education*, 34(2), 3–20.
- Cobley, S., Baker, J., Wattie, N. & McKenna, J. (2009). Annual Age-Grouping and Athlete Development. A Meta-Analytical Review of Relative Age Effects in sport. *Sports Medicine*, 39(3), s. 235–256.
- Côté, J., Baker, J. & Abernethy, B. (2007). Play and practice in the development of sport expertise. I: G. Tenenbaum & R. C. Eklund (red.), *Handbook of sport psychology* (3e upplagan), s. 184–202. New York: Wiley.
- Cushion, C. & Jones, R. L. (2006). Power, Discourse, and Symbolic Violence in Professional Youth Soccer: The Case of Albion Football Club. *Sociology of Sport Journal*, 23(2), 142–161.
- Delorme, N., Boiche, J. & Raspaud, M. (2010). Relative age effect in female sport: A diachronic examination of soccer players. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, 20(3), s. 509–515.
- Delorme, N., Boiche, J. & Raspaud, M. (2013). Relative age and dropout in French male soccer. *Journal of Sports Sciences*, 28(8), s. 717–722.
- Downing, C. (2023). *Early specialising aesthetic performers: An investigation of conceptualisation, motivation, and context*. Doktorsavhandling. Stockholm: Gymnastik- och idrottshögskolan.
- Duckworth, A., Peterson, C., Matthews, M. & Kelly, D. (2007). Grit: Perseverance and Passion for Long-Term Goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (6), s. 1087–1101.
- Eriksson, S. (2007). Idrottsgymnasiernas bidrag till elitidrotten? *Svensk idrottsforskning*, 2007:1.
- Erikstad, M. K., Johansen, B. T., Johnsen, M., Haugen, T. & Côté, J. (2021). As Many as Possible for as Long as Possible: A Case Study of a Soccer Team That Fosters Multiple Outcomes. *The Sport Psychologist*, 35(2), s. 131–141.
- Eva, K. W. & Macala, C. (2014). Multiple mini-interview test characteristics: Tis better to ask candidates to recall than to imagine. *Medical Education*, 48(6), s. 604–613.

- Fahlström, P.G. (2011). *Att finna och att utveckla talang: en studie om specialidrottsförbundens talangverksamhet*. FoU-rapport 2011:2. Riksidrottsförbundet, 2011.
- Fahlström, P.G., Glemne, M., Gerrevall, P. & Linnér, S. (2015). *Vägarna till landslaget. Om svenska elitidrottarens idrottsval och specialisering*. FoU-rapport 2015:1. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Ferry, M. (2014). *Idrottsprofilerad utbildning: I spåren av en avreglerad skola*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ferry, M. (2016). Teachers in school sports: Between the fields of education and sport? *Sport, Education and Society*, 21 (6), s. 907–923.
- Ferry, M. & Andersson, M. (2021). *En fördjupningsstudie av elevenkäten Specialidrott*. FoU-rapport 2021:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Ferry, M. & Lund, S. (2018). Pupils in Upper Secondary School Sports: Choices Based on What? *Sport, Education and Society*, 23(3), s. 270–282.
- Ferry, M. & Olofsson, E. (2009). *Ämnet specialidrott i gymnasieskolan: En utvärdering av ämnet läsåret 2008/09*. FoU-rapport 2009:5. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Freeman, B. (2015). *Who to admit, how, and at whose expense? International review of higher education admission policies*. Paris: UNESCO.
- Fonseca, L. (2017). *Lämplighetsprövning inför antagning till lärarutbildning och några andra jämförbara professionsutbildningar*. Översikt sammanställd på uppdrag av Universitets- och högskolerådet (UHR). Kalmar/Växjö: Linnéuniversitetet.
- Fonseca, L., Gerrevall, P. & Gustafsson, B. (2019). *Lämplighetsbedömning inför antagning till lärarutbildningen: Erfarenheter från Linnéuniversitetets försöksverksamhet*. Växjö: Linnaeus University Press.
- Gerrevall, P. (2001). Generella kompetenser bedöms via gymnasieskolans nya yrkesprov. I: *Villkor och vägar för grundläggande yrkesutbildning. Några forskarperspektiv* (s. 187–204). Stockholm: Liber.
- Gerrevall, P. (2017). *Att bedöma lärarkvalitet. Skicklighet, lämplighet & kompetens*. Stockholm: Natur och kultur.
- Gerrevall, P. & Fonseca, L. (2018). *Lämplighetsbedömning inför antagning till lärarutbildningen: Linnéuniversitetets försöksverksamhet*. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Gladwell, M. (2008). *Outliers: The Story of Success*. London: Allen Lane.
- Göranzon, B. (2011). *Bildning och teknologi*. Stockholm: Dialoger.
- Hafsteinsson Östenberg, A., Bengtsson, T., Weslien, E. & Alricsson, M. (2011). Oklart om bäst i test ger mest. *Svensk idrottsforskning*, 2011 (3).
- Hansen, L. (2005). Vad är en talang? I: *Expertgrupp från Team Danmark (red.), Talangutveckling: motiverande och målinriktad träning för barn och ungdomar*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Hedberg, M. (2014). *Idrotten sätter agendan: En studie av Riksidrottsgymnasietränarens handlande utifrån sitt dubbla uppdrag*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Helsen, W., van Winckel, J. & Williams, M. (2005). The relative age effect in youth soccer across Europe. *Journal of Sport Science*, 23(6), s. 629–636.
- Helsen, W., Hodges, N., Van Winckel, J. & Starkes, J. (2000). The roles of talent, physical precocity, and practice in the development of soccer expertise. *Journal of Sports Sciences*, 18(9), s. 727–36.
- Helsen, W., Baker, J., Michiels, S., Schorer, J., van Winckel, J. & Williams, M. (2012). The relative age effect in European professional soccer: Did ten years of research make any difference? *Journal of Sports Sciences*, s. 1–7.
- Hextrum, K. (2018). The Hidden Curriculum of College Athletic Recruitment. *Harvard Educational Review*, 88(3), s. 355–377.
- Kalén, A., Bisagno, E., Musculus, L., Raab, M., Pérez-Ferreiro, A., Williams, M., Duarte Araújo, A., Lindwall, M. & Ivarsson, A. (2021). The Role of Domain-Specific and Domain-General Cognitive Functions and Skills in Sports Performance: A Meta-Analysis. *American Psychological Association*, 147(12), s. 1290–1308.
- Kilger, M. (2017). *Talking talent: Narratives of youth sports selection*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

- Krogh Christensen, M. (2009). "An eye for talent": Talent identification and the "practical sense" of Top-Level Soccer coaches. *Sociology of Sport Journal*, 26(3), s. 365–382.
- Larkin, P. & O'Connor, D. (2017). Talent identification and recruitment in youth soccer: Recruiter's perceptions of the key attributes for player recruitment. *PLoS ONE*, 12(4), s. 1–15.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lund, S. (2010). Idrottsutbildning och utbildningsreformer: *En kartläggningsstudie av Sveriges gymnasiala idrottsutbildning*. FoU-rapport, 2010:2, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Lund, S. & Liljeholm, M. (2012). *Nationellt godkända idrottsutbildningar – certifiering och talangidentifikation*. FoU-rapport 2012:4, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Lund, S. & Olofsson, E. (2009). Vem är idrottsevenen? Idrottsprofilerad utbildning och selektion. *SVEBI:s årsbok*, s. 125–150.
- Lund, S. & Söderström, T. (2017). To See or Not to See: Talent Identification in the Swedish Football Association. *Sociology of Sport Journal*, 34(3), s. 248–258.
- Messick, S. (1992). Validity of test interpretations and use. I: M.C. Alkin (red.), *Encyclopedia of Educational Research* (6e upplagan), s. 1487–1495. New York: MacMillan.
- Messick, S. (1995). Validity of psychological assessment. Validation of inferences from persons' responses and performances as scientific inquiry into score meaning. *American Psychologist*, 50(9), s. 741–749.
- Mujika, I., Vaeyens, R., Matthys, S., Santisteban, J., Goiriena, J. & Philippaerts, R. (2009). The relative age effect in a professional football club setting. *Journal of Sports Sciences*, 27(11), s. 1153–1158.
- Nicolini, D. (2009). Articulating Practice through the Interview to the Double. *Management Learning*, 40(2), s. 195–212.
- Nyberg, C., Wagnsson, S., Gustafsson, H. & Stråhlman, O. (2023). Dual career support among world-class athletes in Sweden: Performance, education, and employment. *Frontiers in Psychology* (s. 1–9).
- Peterson, T. (2004). *Selektions- och rangordningslogiker inom svensk ungdomsfotboll*. Idrottsforum.org.
- Peterson, T. (2011). *Talangutveckling eller talangavveckling?* Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Peterson, T. & Wollmer, P. (2019). *Vilka elever antas till en idrottsskola*. Idrottsforum.org.
- Pettersson, A. (2007). Bedömning för lärande eller urval: Olika krav på bedömning. I: Carlsson, C.-G., Gerrevall, P. & Pettersson, A. *Bedömning av yrkesrelaterat kunnande* (s. 19–27). Stockholm: Liber.
- Pettersson, A. (2016). Bedömning för lärande eller urval: Olika krav på bedömning. I: Carlsson, C.-G., Gerrevall, P. & Pettersson, A. *Bedömning av yrkesrelaterat kunnande* (s. 31–44). Stockholm: Liber.
- Reiter, H., Kevin, E., Rosenfeldt, J. & Norman, G. (2007). Multiple mini-interviews predict clerkship and licensing examination performance. *Medical Education*, 41(4), 378–384.
- Riksidrottsförbundet (2012). *Riksidrottsförbundets riktlinjer för urval till riksidrotts-gymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Riksidrottsförbundet (2021). *Elitidrott på gymnasiet*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Riksidrottsförbundet (2022). *Viktiga begrepp inom barn- och ungdomsidrott*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Roberts, A., Greenwood, D., Stanleya, M., Humberstone, C., Iredalea, F. & Raynora, A. (2019). Coach knowledge in talent identification: A systematic review and meta-synthesis. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 22(10), s. 1163–1172.
- Sæther, S.-A. (2015). Selecting players for youth national teams: A question of birth month and reselection? *Science & Sports*, 30(6), s. 314–320.
- Sæther, S. A., Peterson, T. & Matin, V. (2017). The relative age effect, height and weight characteristics among lower and upper secondary school athletes in Norway and Sweden. *Sports*, 5(4).
- Schubring, A., Grahn, K., Rylander, P., Lundvall, S. & Bergström, E. (2022). *Vägar till världstoppen. En studie av svenska toppidrottarens karriärfarenheter*. FoU-rapport 2022:6. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

- SFS 2010:239. Gymnasieförordning. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Sieghartsleitner, R., Zuber, C., Zibung, M. & Conzelmann, A. (2018). The Early Specialised Bird Catches the Worm! A Specialised Sampling Model in the Development of Football Talents. *Frontiers in Psychology*, (9).
- Skolverket (2023). *Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*.
- Skolverket (2013). *Sambedömning i skolan: Exempel och forskning*. Stockholm: Skolverket
- SOU 1969:29. *Idrott åt alla*.
- Stambulova, N., Engström, C., Franck, A., Linnér, L. & Lindahl, K. (2015). Searching for an optimal balance: Dual career experiences of Swedish adolescent athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, (21), s. 4–14.
- Stambulova, N. & Wylleman, P. (2019). Psychology of athletes' dual careers: A state-of-the-art critical review of the European discourse. *Psychology of Sport & Exercise*, (42), s. 74–88.
- Swain, J. & King, B. (2022). Using Informal Conversations in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, (21) s. 1–10.
- Svenska skidförbundet. (2018). Antagningsprocess. <https://www.skidor.com/idrotter/langdakning/elit--landslag/rig-niu-skolor/antagningsprocess>
- Uebel, M. (2006). *Nya perspektiv på Riksidrottsgymnasierna*. FoU-rapport 2006:4, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- UHR – Universitets- och högskolerådet (2019). Konsekvensutredning avseende förslag till föreskrifter om ändring i Universitets- och högskolerådets föreskrifter (UHRFS 2013:4) om kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper för särskild behörighet till utbildning som leder till yrkeslärarexamen. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- Utbildningsdepartementet (2009). Proposition 2008/09:199. Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsdepartementet (2020). Idrottsutbildningar i gymnasie- och gymnasiesärskolan. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: learning, meaning and identity*. New York: Cambridge University Press.

Bilagor

Analys av antagningstester i längdåkning

Bakgrund

Längdåkning, som ingår i Svenska Skidförbundet (SSF), har medverkat i projektet. I samband med intervjuer med förbundsreträdarna diskuterades de olika fysiologiska tester som genomförs i samband med antagningarna till RIG och NIU. Det ledde till en fördjupningsstudie med syfte att studera vilket samband som egentligen finns mellan resultaten från dessa tester och senare tävlingsframgångar på juniorelit- och seniorelitnivå. I föreliggande rapport redovisas studien kortfattat, men den kommer även att redovisas i en särskild rapport till SSF och utgöra underlag för en vetenskaplig artikel.

Syfte och genomförande

En del i att bedöma idrottslig förmåga handlar om att värdera idrottsutövares idrottsfysiologiska förutsättningar.¹ Därför genomförs i många idrotter, däribland längdåkning, olika tester där idrottares fysiologiska kvaliteter, såsom snabbhet, styrka, uthållighet, rörlighet och koordination, prövas.²

Det övergripande syftet med studien är att analysera om man genom fysiologiska tester kan identifiera blivande framgångsrika skidåkare på juniornivå och seniornivå. Mer specifikt är syftet att analysera åkarnas testresultat och med hjälp av analyserna studera om det är möjligt att utifrån testresultaten förutsäga kort- eller långsiktiga tävlingsresultat (FIS-poäng).

Datamaterialet som utgör underlag för studien är sammanställt och förmedlat av SSF. Resultaten som analyserades bygger på genomförda fysiologiska tester med 193 elever som antogs till längdskidgymnasierna under perioden 2002–2006.

¹ Riksidrottsförbundet, 2012.

² Svenska Skidförbundet, 2018.

Testbatteri och tävlingsresultat

Som underlag för uttagningarna till skidgymnasierna genomfördes sju standardiserade tester.³ Analyserna i fördjupningsstudien har gjorts utifrån dessa tester. För att analysera data har *Statistical package for social sciences* (SPSS) (version 25) använts, liksom både beskrivande och analyserande statistiska testmetoder.

Tävlingsresultaten har beskrivits med hjälp av det ranking- och poängsystem som används av Internationella Skidförbundet (FIS – Fédération Internationale de Ski). Det benämns FIS-poäng, vilket betyder att man beräknar ett poängtal, *Race Penalty*, för vinnaren i en sanktionerad tävling genom att väga in hur starkt tävlingsfältet är och hur stor vinstmarginalen är för vinnaren. FIS-poängen för övriga deltagare avgörs av hur nära deras tid var jämfört med den uppmätta vinnartiden. Detta betyder att den som segrar i en tävling får den lägsta poängsiffran och övriga i stigande skala efter prestation mätt i tid.

Resultat

I denna del redovisas resultaten från den statistiska bearbetningen inklusive några tabeller.

Undersökningsgruppen bestod av 193 personer födda mellan 1985 och 1991. Befolkningsstatistik för antagningsåren visar att flest barn är födda första halvåret och färre under det andra halvåret (minst antal barn är födda under månaderna november och december).⁴ I den studerade gruppen är ungefär två av tre elever (69 %) födda under första halvan av året. Det innebär att det finns en relativ ålderseffekt (RAE) i förhållande till årskullarna 1985–1991.

Däremot visar resultaten att det inte fanns något samband mellan erhållna FIS-poäng och när under året man är född inom gruppen. Det vill säga, det fanns inte några skillnader i tävlingsresultat beroende på i vilken månad åkarna är födda.

3 *Maximal syreupptagningsförmåga, VO₂-max*: Den aktiva bär under hela testet en andningsmask över näsa och mun för att registrera VO₂, och pulsband för att registrera hjärtfrekvensen. Under testet är hastigheten konstant och individuellt anpassad efter löpförmåga. Belastningen höjs varje minut genom ökad lutning på bandet. Tester tar normalt 5–8 minuter och avslutas när testpersonen upplever att maximal ansträngning är uppnådd eller om testledaren väljer att avbryta. Testresultat för VO₂-max presenteras i L/min som ett absolut värde och i ml/kg/min för ett relativt värde, även kallat "testvärde".

Counter movement jump (CMJ) och CMJ (a) är ett vertikalt hoppstest som innebär att testpersonen snabbt går ned till 90 grader i knäleden, eller eget valt djup, och direkt efter hoppar så högt som möjligt. Allt sker i en rörelse och testen utförs i två olika former, med händerna på höfterna genom hela hoppet eller (a) där armarna pendlas med i upphoppet.

Squat jump (vänster/höger) är ett hoppstest som genomförs med fötterna axelbrett isär och händerna på höfterna genom hela hoppet. Efter en "kontrollerad nigning" ner till 90 grader i knäleden ska det vara en liten paus på någon sekund, för att ta bort förspänningseffekten, innan ett explosivt vertikalt hopp utförs.

Dips utförs genom att testpersonen greppar en dipsställning med händerna axelbrett isär, drar sig upp till raka armar – till startpositionen – för att sedan kontrollerat sänka kroppen, tills axeln är lägre än armbågen, och vända tillbaka till raka armar.

Chins (eller pull-ups) utförs genom att testpersonen hänger i ett räck med helt utsträckta armar och drar sig upp tills hakan är över räcket.

Brutalbänk: Testpersonen hänger i knäveckan med ryggen mot bänken och händerna flätade bakom nacken och utför från detta läge situps upp till dess armbågen nuddar nederdelen av låret.

10-hopp: Testpersonen startar stående på en fot, utför 10 mångstegshopp (så långa som möjligt) och avslutar jämfota.

4 Statistiska centralbyrån, 2022.

Tester och tävlingsresultat

Deltagarna i undersökningen delades upp i grupper utifrån erhållna FIS-poäng där de bästa resultaten från en tävling ger lägre FIS-poäng. Det är värt att kommentera att antalet deltagare i seniorgruppen är cirka hälften så många som i juniorgruppen. Det betyder att de som erövrade FIS-poäng som juniorer inte längre finns registrerade som seniorer, vilket sannolikt beror på att de slutat att tävla på hög nationell och internationell nivå.

Tabell 5. Undersökningsgruppens fördelning för grupperade FIS-poäng, junior och senior, uppdelat på kön.

		Man	Kvinna	Total
Junior Sprint FIS-poäng	1–100	5	3	8
	100–200	27	18	45
	200–300	49	35	84
	300–400	15	22	37
	400–	3	8	11
	Total	99	86	185
Junior Distans FIS-poäng	1–100	7	9	16
	100–200	69	41	110
	200–300	20	26	46
	300–400	5	7	12
	400–	1	4	5
	Total	102	87	189
Senior Sprint FIS-poäng	1–100	17	12	29
	100–200	24	16	40
	200–300	9	6	15
	300–400	5	2	7
	400–	0	1	1
	Total	55	37	92
Senior Distans FIS-poäng	1–100	17	12	29
	100–200	24	16	40
	200–300	9	6	15
	300–400	5	2	7
	400–	0	1	1
	Total	55	37	92

Samband mellan tester och tävlingsresultat

Syftet med fördjupningsstudien är att studera om det genom fysiologiska tester är möjligt att identifiera blivande framgångsrika skidåkare på juniorelit- och seniorelitnivå, med andra ord om det finns samband mellan testresultat och tävlingsresultat.

För att fastställa vilken form av samband som finns mellan testresultat inför idrottsgymnasiet och uppnådda tävlingsresultat, FIS-poäng, har ett antal korrelationsberäkningar genomförts.

I tabell 6 redovisas sambanden mellan såväl olika nivåer (junior-senior) som olika tävlingsformer (sprint-distans) genom att ange deras inbördes korrelationskoefficienter.⁵

⁵ Pearsons produktmomentkorrelations-koefficient används.

Tabell 6. Undersökningsgruppens samband mellan olika nivåer (junior-senior) av tävlande och typ av tävlande (sprint-distans) (i tabellen nedan står Pearson Corr för korrelationskoefficienten och N för antalet testpersoner som ingår i resultatet).

		FIS-poäng Sprint Junior	FIS-poäng Distans Junior	FIS-poäng Sprint Senior	FIS-poäng Distans Senior
FIS-poäng	Pearson Corr	1	.736**	.626**	.379**
Sprint Junior	N	185	184	92	111
FIS-poäng	Pearson Corr	.736**	1	.489**	.387**
Distans Junior	N	184	189	91	110
FIS-poäng	Pearson Corr	.626**	.489**	1	.805**
Sprint Senior	N	92	91	92	92
FIS-poäng	Pearson Corr	.379**	.387**	.805**	1
Distans Senior	N	111	110	92	111

Generellt sett är sambanden höga. Det högsta sambandet (0,805) finns mellan sprint senior och distans senior, vilket kan tolkas som att en god senioråkare ofta är bra i både sprint och distans. Detsamma gäller sambandet mellan sprint och distans för juniorer. Däremot är sambanden svagare mellan resultaten som junior och resultaten som senior. Särskilt svagt är prediktionsvärdet för distans senior. Sambanden mellan variablerna är något högre bland männen men korrelationskillnaderna mellan könen är relativt små och ska inte övertolkas.

Studien visar att det inte finns några klara samband mellan uppmätt syreupptagningsförmåga och FIS-poäng. Det innebär att den syreupptagningsförmåga som uppmätts vid testtillfället inte har något tydligt samband med erhållna FIS-poäng i den undersökta gruppen. Även styrketesterna visar på låga samband, vilket ger samma slutsats som ovan, det vill säga att testerna inte förutsäger senare tävlingsresultat.

Vidare genomfördes fördjupade analyser för att studera om eventuella skillnader i resultat samvarierade för de tio åkare som presterade bäst och erhöll lägst FIS-poäng och de tio åkare som erhöll högst FIS-poäng i sprint och distans för juniorer och seniorer. Det kan finnas åkare som tävlat men inte erhållit några FIS-poäng alls, men de ingår inte i denna fördjupade analys.

I fyra tabeller redovisas sambandet mellan de olika testerna och erhållna FIS-poäng i sprint och distans för såväl juniorer som seniorer.

Tabell 7. Erhållna testresultat för de 10 åkare som erhållit minst antal FIS-poäng respektive erhållit högst FIS-poäng i sprint för juniorer, uppdelat på kön.

	Lägst och högst FIS-poäng		Lägst och högst FIS-poäng	
	Man (lägst) Medelvärde	Man (högst) Medelvärde	Kvinna (lägst) Medelvärde	Kvinna (högst) Medelvärde
VO ₂ ml/kg kroppsvikt/minut	65,07	67,57	60,13	53,81
VO ₂ max	4,87	4,19	3,47	3,14
SqJump	35,7	31,8	29,5	26,5
CMJ	39,9	34,6	30,5	28,3
Dips	12	11	8	4
Chins	13	8	4	2
BrutalB	23	16	20	13
10-hopp	26,6	25,36	21,51	20,68

De bästa kvinnliga och manliga juniorsprintåkarna hade bättre värden i alla testerna särskilt gällande syreupptagningsförmåga. Detta innebär att resultaten i de fysiologiska testerna samvarierat med resultat i juniorsprint.

Tabell 8. Erhållna testresultat för de 10 åkare som erhållit minst antal FIS-poäng respektive erhållit högst FIS-poäng i distans för juniorer, uppdelat på kön.

	Lägst och högst FIS-poäng		Lägst och högst FIS-poäng	
	Man (lägst) Medelvärde	Man (högst) Medelvärde	Kvinna (lägst) Medelvärde	Kvinna (högst) Medelvärde
VO ₂ ml/kg kroppsvikt/minut	67,22	65,09	59,35	53,75
VO ₂ max	4,7	4,34	3,44	3,16
SqJump	31,9	36,3	28,6	24,9
CMJ	33,1	37,3	29,1	26,8
Dips	7	13	6	4
Chins	10	11	4	3
BrutalB	19	18	19	14
10-hopp	24,88	24,53	21,88	20,94

De tävlingsmässigt bästa kvinnliga juniordistansåkarna hade också bättre värden i alla tester. Däremot skiljde sig resultaten för de manliga distansåkarna från sprintåkarna. De manliga juniordistansåkarna hade bättre syreupptagningsvärden men i övrigt hade de sämre eller likvärdiga testresultat som den lägre presterande gruppen.

Sammantaget kan ett samband konstateras mellan tester och juniorresultaten i både sprint och distans. De följande tabellerna visar på samband mellan testerna och resultaten på seniornivå.

Tabell 9. Erhållna testresultat för de 10 åkare som erhållit minst antal FIS-poäng respektive erhållit högst FIS-poäng i sprint för seniorer, uppdelat på kön.

	Lägst och högst FIS-poäng		Lägst och högst FIS-poäng	
	Man (lägst) Medelvärde	Man (högst) Medelvärde	Kvinna (lägst) Medelvärde	Kvinna (högst) Medelvärde
VO ₂ ml/kg kroppsvikt/minut	68,19	64,28	55,89	55,22
VO ₂ max	4,76	4,47	3,41	3,22
SqJump	32,9	35,9	29,6	29,9
CMJ	32,3	37,6	31,5	32,4
Dips	18	13	5	3
Chins	10	12	3	1
BrutalB	23	20	19	12
10-hopp		23,88	22,35	22,82

Testvärdena för seniorsprint visar inte samma systematiska skillnader mellan den tävlingsmässigt bättre och sämre gruppen som noterades bland juniorerna. När det gäller syreupptagning hade den bättre gruppen, både manliga och kvinnliga åkare, bättre värden. I de mer styrkeinriktade testerna varierade testresultaten: i benstyrketesterna (*squat jump* och *CMJ*) hade den lägre presterande gruppen bättre resultat. Dock kan noteras att styrketesterna inte på något systematiskt sätt samvarierar med tävlingsresultaten.

Tabell 10. Erhållna testresultat för de 10 åkare som erhållit minst antal FIS-poäng respektive erhållit högst FIS-poäng i distans för seniorer, uppdelat på kön.

	Lägst och högst FIS-poäng		Lägst och högst FIS-poäng	
	Man (lägst) Medelvärde	Man (högst) Medelvärde	Kvinna (lägst) Medelvärde	Kvinna (högst) Medelvärde
VO ₂ ml/kg kroppsvikt/minut	68,19	65,89	55,89	55,4
VO ₂ max	4,73	4,44	3,41	3,21
SqJump	32,9	35,7	29,6	32
CMJ	32,3	38,7	31,5	32,4
Dips	18	11	5	4
Chins	10	13	3	4
BrutalB	23	19	19	13
10-hopp		25,03	22,35	24,95

Jämförelser mellan genomförda tester och tävlingsresultat för seniordistans ger en bild liknande den från seniorsprint. Testresultaten för VO₂ ml/kg är bättre för den bättre gruppen, för både manliga och kvinnliga åkare. I övrigt framkommer inga skillnader i testresultat mellan grupperna.

Summering

Syftet med idrottsgymnasierna är att erbjuda stöd till talanger med bäst förutsättningar att som seniorer nå nationell eller internationell elit. Därför är det av stor vikt att studera om de fysiologiska testerna som SF använder har förmåga att förutsäga senare idrottsframgångar, eller med andra ord i vilken mån olika fysiologiska tester kan bidra till att identifiera de som har ”bäst förutsättningar”.⁶

Som framkommer i resultatdelen fanns en relativ ålderseffekt i hela den studerade gruppen. Detta kan tänkas bero på att gruppen kommit längre i sin fysiska utveckling när de testades i årskurs 9 och hade en fördel av detta vid uttagningarna till idrottsgymnasiet. Däremot framkommer ingen snedfördelning inom den studerade gruppen i förhållande till erhållna FIS-poäng.

När det gäller testernas förmåga att förutsäga idrottsresultat kan vi konstatera att testerna kan förutsäga resultat på juniornivå men inte på seniornivå. Det kan ju anses rimligt att de fysiologiska testerna har samband med resultat på kort sikt. Detta kan också hänga samman med den relativa ålderseffekten.

Med utgångspunkt i resultaten av denna studie kan man undra om det över huvud taget är möjligt att genom tester vid 15–16 års ålder identifiera blivande framgångsrika skidåkare, på kort eller lång sikt.⁷ I så fall handlar det kanske inte om vilka tester som genomförs, om de är mer eller mindre relevanta etcetera, utan om det faktiskt är ”en omöjlig uppgift” eller inte. Det kan ju vara så att andra tester hade lett till ett annat urval inför gymnasiet eller att den utvalda gruppen är på en så hög nivå att de hade blivit utvalda oavsett vilka fysiologiska tester som ingått i uttagningarna. En annan reflektion är att de genomförda testerna är tämligen generella. Kanske skulle mera grenspecifika tester ge ett annat resultat. Här bör också betonas att efter de genomförda testerna i årskurs nio erhåller eleverna flera års träning under gymnasietiden. Denna träning påverkar naturligtvis de resultat eleverna gör som juniorer.

⁶ Riksidrottsförbundet, 2012, s. 1.

⁷ Jämför Hafsteinsson-Östenberg m.fl., 2011.

Ytterligare ett annat perspektiv skulle kunna vara att testa åkare på elitnivå för att studera deras karaktäristiska fysiologiska kvaliteter och sedan utreda vilka av dessa som eventuellt kan identifieras i samband med uttagningarna till idrottsgymnasiet.

Även om testerna inte förmår att förutsäga vare sig kort- eller långsiktiga resultat, kan de ses som ett mått på den träningsnivån de sökande befinner sig på vid antagningstillfället. Testerna skulle då kunna vara viktiga för att se om de sökande är på en sådan fysisk nivå att de kan tillgodogöra sig åren på skidgymnasiet. De skulle också kunna fungera som en utgångspunkt för den individuella utvecklingsplanen för respektive åkare och kanske till och med ligga till grund för träningsplaneringen fram till gymnasistarten. Testerna skulle sedan kunna upprepas på hösten år 1 på gymnasiet för att få en bild av åkarens aktuella nivå inför skolstarten.

Riksidrottsförbundet